

Pedagogische kwaliteit van de opvang
voor 2- tot 4-jarigen
in Nederlandse peuterspeelzalen
in 2013

M.J.J.M. Gevers Deynoot-Schaub^a

K.O.W. Helmerhorst^b

I. Bollen^a

R.G. Fukkink^b

Subsidiegever:

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW)

Uitvoerder:

Nederlands Consortium Kinderopvang Onderzoek

Juli 2014

^a Kohnstamm Instituut, ^b Universiteit van Amsterdam,

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
Samenvatting	2
1. Inleiding	7
2. Methode	11
2.1 Steekproef	11
2.2 Procedure	12
2.3 Instrumenten	13
2.4 Analyses	15
3. Resultaten	17
3.1 Algemene proceskwaliteit	17
3.1.1 Pedagogische kwaliteit van peuterspeelzalen in 2013 vergeleken met peutergroepen in kinderdagverblijven in 2012	18
3.1.2 Pedagogische kwaliteit van peuterspeelzalen in 2013 vergeleken in reguliere peuterspeelzalen en VVE peuterspeelzalen	19
3.1.3 Pedagogische kwaliteit van peuterspeelzalen in 2013 vergeleken in peuterspeelzalen in grote en kleine gemeenten	20
3.2 Interactievaardigheden van de medewerkers	21
3.2.1 Kwaliteit van interactievaardigheden van de medewerkers in peuterspeelzalen in 2013 vergeleken met peutergroepen in kinderdagverblijven in 2012	23
3.2.2 Kwaliteit van interactievaardigheden van de medewerkers in peuterspeelzalen in 2013 vergeleken in reguliere en VVE peuterspeelzalen	24
3.2.3 Kwaliteit van interactievaardigheden van de medewerkers in peuterspeelzalen in 2013 vergeleken in grote en kleine gemeenten	25
3.2.4 Kwaliteit van de interactievaardigheden van vrijwilligers in peuterspeelzalen	26
3.3 Structurele kwaliteit	27
3.3.1 Proceskwaliteit in relatie tot structurele kenmerken van peuterspeelzalen	30

4.	Conclusies en aanbevelingen	32
4.1	Belangrijkste conclusies	32
4.2	Discussie en aanbevelingen	34
	Referenties	36
	Bijlagen	38

Bijlage 1: Overzicht ECERS-R subschalen die gebruikt worden in het NCKO-instrument

Bijlage 2: Toelichting op enkele statistische symbolen/afkortingen

Voorwoord

Onze dank gaat uit naar alle peuterspeelzalen die hun medewerking hebben verleend aan deze peiling voor de gastvrijheid die zij hebben geboden bij het veldwerk. Ook gaat onze dank uit naar de ouders van de kinderen op alle bezochte groepen die hun medewerking hebben verleend aan het onderzoek.

Een speciaal woord van dank aan onze observatoren Iris Bollen, Charlotte Fokkinga, Whitney de Haan, Brenda Servaas, Lisette Vermeulen, en Suzanne Verver die na een intensieve training peuterspeelzaalgroepen groepen in het hele land hebben bezocht. Zij en Lianne Jilink hebben ook alle video-opnames van de pedagogisch medewerkers systematisch beoordeeld.

Ook bedanken we de volgende organisaties die afgevaardigden leverden voor de Klankbordgroep die speciaal werd ingesteld voor dit onderzoek: de Belangenvereniging voor Ouders in de Kinderopvang (BOINK), GGD Nederland, het Landelijk Platform Peuterspeelzalen (LPP), de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), de MOgroep, Brancheorganisatie Kinderopvang en het ministerie van van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Het project werd geïnitieerd door het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Wij danken het ministerie in het door ons gestelde vertrouwen en hopen dat dit rapport een bijdrage levert aan de discussie en beleidsvorming met betrekking tot de opvang voor 2 tot 4-jarigen in peuterspeelzalen en andere vormen van kinderopvang.

Nederlands Consortium Kinderopvang Onderzoek
www.kinderopvangonderzoek.nl

SAMENVATTING van het rapport

PEDAGOGISCHE KWALITEIT VAN DE OPVANG VOOR 2- TOT 4-JARIGEN IN NEDERLANDSE PEUTERSPEELZALEN IN 2013

Inleiding en onderzoeksvragen

Dit rapport is een verslag van een landelijke meting door het Nederlands Consortium Kinderopvang Onderzoek (NCKO) van de pedagogische kwaliteit van de opvang in Nederlandse peuterspeelzalen (2- tot 4-jarigen) in 2013. Het NCKO is een wetenschappelijk samenwerkingsverband waarin pedagogen en ontwikkelingspsychologen van de Universiteit van Amsterdam en het Kohnstamm Instituut samen werken aan onderzoek ter bevordering van de Nederlandse kinderopvang.

Het is voor het eerst dat de pedagogische kwaliteit van de Nederlandse peuterspeelzalen in kaart wordt gebracht met het gevalideerde wetenschappelijke NCKO-instrumentarium. Voor de kwaliteit van de kinderdagopvang voor 0- tot 4-jarigen zijn eerdere kwaliteitsmetingen uitgevoerd in 1995, 2001, 2005, 2008 en 2012. Zowel in de meting voor peuterspeelzalen als in de reeks van landelijke metingen voor de kinderdagopvang is gebruik gemaakt van dezelfde internationaal erkende en toegepaste meetinstrumenten. Dit maakt een directe vergelijking van de kwaliteit tussen de verschillende vormen van opvang voor 2- tot 4-jarigen mogelijk.

De eerste onderzoeksvraag in deze landelijke peiling peuterspeelzalen was het in kaart brengen van de *algemene proceskwaliteit* en vervolgens is bekeken hoe deze zich zou verhouden met de kwaliteit in de peutergroepen (2- tot 4-jarigen) uit de kinderdagverblijven in de meting van 2012. Tevens is er onderzocht of er verschillen zijn in algemene proceskwaliteit tussen peuterspeelzalen met vroeg- en voorschoolse educatie (VVE) en reguliere peuterspeelzalen (zonder VVE). Daarnaast is gekeken of er verschillen zijn tussen peuterspeelzalen uit grote gemeenten en peuterspeelzalen uit kleine gemeenten.

Ten tweede is er verder ingezoomd op de proceskwaliteit in de peuterspeelzalen door de *kwaliteit van interactievaardigheden* van pedagogisch medewerkers in kaart te brengen. De scores op de zes vaardigheden zijn vergeleken met de scores van de meting in 2012 in peutergroepen van kinderdagverblijven. Tevens is er onderzocht of er verschillen zijn tussen de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers in peuterspeelzalen met VVE en de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers uit reguliere peuterspeelzalen. Daarnaast is er gekeken of er verschillen zijn tussen de kwaliteit van de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers uit peuterspeelzalen uit grote gemeenten en de kwaliteit van de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers uit kleine gemeenten.

Ten derde zijn de *structurele kenmerken* zoals bijvoorbeeld groepssamenstelling van de peuterspeelzalen in kaart gebracht en vergeleken met de structurele kenmerken in kinderdagverblijven.

Ten slotte hebben we onderzocht hoe de proceskwaliteit van de peuterspeelzalen *samenhang* met structurele kwaliteitskenmerken en met een aantal andere kenmerken van de peuterspeelzalen, leidinggevend en pedagogisch medewerkers.

Aanpak van het onderzoek

De gegevens over de kwaliteit van de peuterspeelzalen in 2013 zijn in de tweede helft van 2013 verzameld bij 52 peuterspeelzaalgroepen waarvan 26 peuterspeelzaalgroepen met VVE en 26 reguliere peuterspeelzaalgroepen zonder VVE. De 26 peuterspeelzaalgroepen met VVE zijn aselekt getrokken uit het landelijk register kinderopvang en peuterspeelzalen, verkregen via het Ministerie van SZW. Gedurende de telefonisch werving bleek dat het landelijk register kinderopvang en peuterspeelzalen te weinig reguliere peuterspeelzalen (zonder VVE) met de zojuist genoemde eisen bevatte om 26 reguliere peuterspeelzalen binnen de gestelde periode aselekt te kunnen trekken. Daarom zijn 10 reguliere peuterspeelzalen selectief geworven door middel van navraag bij kinderopvangorganisaties en andere opvanginstellingen.

De proceskwaliteit van de peuterspeelzalen is op twee manieren in kaart gebracht. De algemene proceskwaliteit is gemeten met behulp van vijf subschalen uit de Infant Toddler Environment Rating Scale-Revised (iters-r; voor kinderen van 0 tot 2,5 jaar) en de Early Childhood Environment Rating Scale-Revised (ecers-r; voor kinderen van 2,5 tot 5 jaar). De vijf subschalen die zijn opgenomen in het NCKO-instrument zijn: *Ruimte en meubilering*, *Taal (alleen het item Boeken)*, *Activiteiten*, en *Programma* (tevens is het item voor het brengen en halen van de kinderen opgenomen). De tweede maat voor de proceskwaliteit werd gevormd door de zes door het NCKO ontwikkelde observatieschalen voor de *interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers*. De zes vaardigheden zijn: *Sensitieve responsiviteit*, *Respect voor autonomie*, *Structureren en grenzen stellen*, *Praten en uitleggen*, *Ontwikkelingsstimulering*, en het *Begeleiden van interacties tussen kinderen*. Naast de proceskwaliteit zijn een aantal *structurele kwaliteitskenmerken* van de opvang vastgesteld die ook zijn opgenomen in vorige peilingen in de kinderdagopvang (zoals de bestaansduur van het kinderdagverblijf, de groeps grootte en de staf-kind ratio in de groepen, en de opleiding, leeftijd, ervaring, en omvang van de aanstelling van de pedagogisch medewerker). De structurele kwaliteitskenmerken zijn vastgesteld via directe observatie (groeps grootte en de staf-kind ratio) of met behulp van vragenlijsten (opleiding, leeftijd, ervaring en omvang van de aanstelling).

Conclusies op basis van de uitkomsten

1. De algemene proceskwaliteit van peuterspeelzalen is gemiddeld matig.

Een conclusie op basis van de uitkomsten van de peiling in peuterspeelzaalgroepen in 2013 is dat vrijwel alle bezochte groepen (96%) matig scoren op de totaalscore voor algemene proceskwaliteit.

Het onderdeel *Activiteiten* laat de meeste onvoldoendes zien (54%) en voor deze subschaal werden geen groepen aangetroffen die in de categorie *goed* vielen. De subschaal *Programma* bevatte het meeste aantal groepen in de categorie *goed* (46%).

2. De kwaliteit van Interactievaardigheden in peuterspeelzalen is voor de basale vaardigheden gemiddeld voldoende tot goed en voor de educatieve vaardigheden gemiddeld matig tot onvoldoende.

Voor wat betreft de interactievaardigheden van de medewerkers in peuterspeelzalen was er duidelijk verschil te zien tussen de scores op de basale vaardigheden (*Sensitieve responsiviteit, Respect voor autonomie, Structureren en grenzen*) en de scores op educatieve vaardigheden (praten en uitleggen, ontwikkelingsstimulering en begeleiden van interacties). Op basale vaardigheden werden gemiddeld voldoende tot goede scores behaald maar voor de educatieve vaardigheden waren deze gemiddeld matig tot onvoldoende. Een onvoldoende niveau is weinig geobserveerd voor de basale vaardigheden. Bij de vaardigheden *Ontwikkelingsstimulering* en *Begeleiden van interacties* waar de scores het laagst waren, kwamen onvoldoendes daarentegen in de overgrote meerderheid voor.

Pedagogisch medewerkers in peutergroepen van kinderdagverblijven scoren significant hoger op het *Begeleiden van interacties* tussen kinderen dan medewerkers in peuterspeelzalen.

Medewerkers in peuterspeelzalen in een kleine gemeente zijn relatief beter in *Praten en uitleggen* dan medewerkers in peuterspeelzalen in een grote gemeente.

3. De pedagogische kwaliteit in VVE-groepen verschilt nauwelijks van de kwaliteit in reguliere groepen

In een vergelijking tussen reguliere peuterspeelzaalgroepen en peuterspeelzaalgroepen met VVE zijn er geen verschillen in algemene proceskwaliteit aangetroffen. De VVE-groepen scoren alleen beduidend beter op het item *Boeken*. In deze groepen zijn meer boeken aanwezig die toegankelijk zijn voor kinderen en ook worden meer taalactiviteiten ondernomen. Er zijn ook geen verschillen in algemene proceskwaliteit gevonden tussen peuterspeelzaalgroepen uit een grote gemeente en peuterspeelzalen uit een kleine gemeente. Er zijn daarnaast ook *geen* verschillen gevonden tussen de kwaliteit van interactievaardigheden van de medewerkers van reguliere peuterspeelzaalgroepen en de interactievaardigheden van de medewerkers uit VVE groepen.

4. Weinig en zwakke verbanden tussen de structurele kwaliteit en proceskwaliteit

Het aantal ervaringsjaren van de medewerker in de peuterspeelzaal hangt samen met de interactievaardigheid *Ontwikkelingsstimulering*: meer ervaringsjaren gaan samen met hogere scores op deze vaardigheid. Deze bevinding kan er op duiden dat medewerkers 'al doende' zich verbeteren op deze vaardigheid. Daarnaast is een significant verband gevonden tussen de opleiding van de

medewerkers en de vaardigheid structureren en grenzen stellen: een lagere opleiding hangt samen met hogere scores op deze vaardigheid. Beide verbanden zijn weliswaar significant, maar zwak te noemen.

Discussie en aanbevelingen

De resultaten van deze landelijke peiling van de opvang voor 2-4-jarigen in Nederlandse peuterspeelzalen maken duidelijk welke onderdelen van de pedagogische kwaliteit relatief sterk zijn en welke (nog) relatief zwak zijn en daarmee het meest in aanmerking komen voor verbetering. Een vervolgvraag, die buiten het bestek van dit rapport ligt, is welke maatregelen en aanpakken het meest effectief zijn om verbetering te bewerkstelligen.

Vanaf 1 januari 2017 gelden dezelfde kwaliteitseisen voor peuterspeelzalen en kinderopvang en worden zij geïntegreerd in één stelsel. In de Kamerbrief ‘Een betere basis voor peuters’ (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2013) wordt aangegeven dat het kabinet streeft naar een kwaliteitsverhoging voor de reguliere kinderopvang en het peuterspeelzaalwerk met onder andere een accent op het stimuleren van kinderen in hun ontwikkeling. Om kinderen te stimuleren in hun ontwikkeling is het nodig dat de ruimte, inrichting, materialen en het programma op de groepen toereikend zijn. Een mogelijke verklaring voor de bevinding dat peuterspeelzaalgroepen relatief lager scoren dan peutergroepen in de kinderopvang op de *Totaalscore* voor algemene proceskwaliteit en voor de subschalen *Programma* en *Activiteiten* zou te maken kunnen hebben met het beschikbare budget. In dit onderzoek zijn hier geen gegevens over verzameld waardoor er niet kan worden nagegaan of peuterspeelzalen over minder middelen beschikken voor de aanschaffing van spelmateriaal en meubilair dan peutergroepen in kinderdagverblijven.

In de brief wordt onderstreept dat er van pedagogisch medewerkers wordt verwacht dat zij kinderen op een goede manier betrekken, interacties met en tussen kinderen stimuleren en kinderen op diverse manieren ondersteunen en uitdagen. Dit vergt specifieke vaardigheden en kennis van pedagogisch medewerkers en daarvoor is scholing en goede ondersteuning op de werkvloer van belang (zie Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2013, pagina 5).

Zowel de resultaten van de huidige peiling in peuterspeelzalen als van de resultaten van de peiling van de kinderdagopvang in 2012 (Fukkink et al., 2012) wijzen op het belang van een gerichte en brede ontwikkeling van de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers. Waar de basale vaardigheden in zowel peuterspeelzaalgroepen als peutergroepen in kinderdagverblijven worden beheerst door de medewerkers, blijven de meer ‘educatieve’ vaardigheden achter. Overigens valt op dat, ook bij de basale vaardigheden, bij zowel peuterspeelzaalgroepen als peutergroepen in kinderdagverblijven lage kwaliteit toch wordt geobserveerd. De lager geobserveerde kwaliteit van de basale interactievaardigheden en het gemiddeld lagere niveau bij de educatieve interactievaardigheden laten zien dat zowel in peuterspeelzaalgroepen als peutergroepen in kinderdagverblijven effectieve (na)scholing essentieel is.

Verder valt op dat de pedagogische kwaliteit in VVE-groepen nauwelijks verschilt van de kwaliteit in reguliere groepen. Het opvallend ontbreken van een significant verschil tussen reguliere groepen en groepen met VVE laat zien dat het gevoerde VVE-beleid niet uit de verf komt in de praktijk. Dit is opvallend omdat hierin fors is geïnvesteerd in de afgelopen jaren van overheidswege met landelijke programma's. Dit onderzoek is gebaseerd op gegevens uit 2012 en 2013. Het ministerie van Onderwijs Cultuur en wetenschap heeft vanaf 2012 extra geïnvesteerd in de kwaliteit van vve, onder andere door de Bestuursafspraken met de G37. Het kost tijd voordat deze investeringen ook daadwerkelijk gerealiseerd zijn. Eventuele effecten van deze extra investeringen zijn in dit onderzoek niet onderzocht.

Dit onderzoek laat noch een verschil zien in algemene proceskwaliteit, noch bij de interactievaardigheden van de staf, inclusief ontwikkelingsstimulering; het enige verschil is dat er op VVE-locaties gemiddeld meer boeken zijn dan in de reguliere peuterspeelzaal. Ook andere uitkomsten uit onderzoek van Nederlandse bodem laten – met andere meetinstrumenten – weinig verschil zien in de vaardigheden van de medewerkers in hun omgang met kinderen in reguliere voorschoolse centra en voor- en vroegschoolse educatie (zie Van Schooten & Slegers, 2009; Veen, Heurter, & Van der Veen, 2013). Deze NCKO-studie levert daarmee opnieuw evidentie op voor een voorschoolse sector die – ondanks historische en beleidsmatige verschillen tussen reguliere peuterspeelzalen, peuterspeelzalen met VVE en kinderdagverblijven – opvallend gelijkwaardig is in pedagogisch opzicht.

1. Inleiding

Dit rapport is een verslag van een landelijke meting van de pedagogische kwaliteit van de opvang voor 2- tot 4-jarigen in Nederlandse peuterspeelzalen in 2013. Het is voor het eerst dat de pedagogische kwaliteit van de Nederlandse peuterspeelzalen in kaart wordt gebracht met het gevalideerde wetenschappelijke NCKO-instrumentarium (Helmerhorst, Riksen-Walraven, Vermeer, Fukkink, & Tavecchio, 2014). Voor de kwaliteit van de kinderdagopvang voor 0- tot 4-jarigen zijn eerdere landelijke kwaliteitsmetingen uitgevoerd in 1995 (van IJzendoorn e.a., 1996; 1998), in 2001 (Gevers Deynoot-Schaub & Riksen-Walraven, 2002; 2005), 2005 (NCKO: Vermeer e.a., 2005), 2008 (NCKO: De Kruijf e.a., 2009) en 2012 (NCKO: Fukkink e.a. 2013). Zowel in de meting voor peuterspeelzalen als in de reeks van landelijke metingen voor de kinderdagopvang is gebruik gemaakt van dezelfde internationaal erkende en toegepaste meetinstrumenten, namelijk de 'Early Childhood Environment Rating Scale Revised' (ECERS-R, voor kinderen van 2.5 tot 5 jaar). Dit maakt een directe vergelijking van de kwaliteit tussen de verschillende vormen van opvang voor 2- tot 4-jarigen mogelijk. De ECERS-R meet een aantal aspecten van de proceskwaliteit van de kinderopvang, d.w.z. de kwaliteit van de dagelijkse ervaringen van 2.5-5 jarigen in de opvang. Daarnaast levert de ECERS-R ook een totaalscore op voor de overall kwaliteit van de opvang.

De eerste vier peilingen voor kinderdagverblijven lieten een gestage en significante afname van de algemene proceskwaliteit zien over de periode tussen 1995 en 2008. In 1995 was de kwaliteit van de opvang over het algemeen goed te noemen, ook in vergelijking met die in andere landen. In 2001 bleek de totaalkwaliteit van de opvang significant gedaald. In de landelijke kwaliteitsmeting van 2005, uitgevoerd door het NCKO, bleek de algemene proceskwaliteit opnieuw significant gedaald. De landelijke kwaliteitsmeting in 2005 werd op verzoek van het Ministerie van SZW door het NCKO uitgevoerd om de kwaliteit van de opvang vast te stellen rond de invoering van de Wet Kinderopvang in 2005, die marktwerking introduceerde in de kinderopvangsector. In 2008 is vervolgens een peiling uitgevoerd onder kinderdagverblijven, die een indruk zou kunnen geven van mogelijke effecten van de invoering van de wet op de kwaliteit van de opvang. De meting van 2008 liet een verdere daling zien van de algemene proceskwaliteit, hetgeen betekent dat er drie jaar na de invoering van de wet (nog) geen sprake was van kwaliteitsverbetering. Na jaren van achteruitgang liet de peiling in 2012 voor het eerst weer een duidelijke stijging van pedagogische kwaliteit zien ten opzichte van voorgaande jaren (Fukkink et al, 2013). De stijging van de pedagogische kwaliteit was zichtbaar op alle drie onderdelen van de kwaliteitsmeting, te weten de algemene proceskwaliteit, de interactievaardigheden van de pedagogisch medewerkers^a, en de structurele kwaliteitsmaten.

^a De termen 'pedagogisch medewerkers' en 'leidsters' worden in de praktijk beide gebruikt. In dit rapport kiezen we voor de wat formele aanduiding van pedagogisch medewerker.

Opgemerkt dient te worden dat de kwaliteitsmetingen in de kinderdagopvang op baby-, peuter- en verticale groepen is uitgevoerd. Voor het huidige onderzoek zijn alleen de peutergroepen uit de meest recente kwaliteitsmeting 2012 van de kinderdagopvang meegenomen.

Hoewel peuterspeelzalen wel onder de Wet kinderopvang en kwaliteitseisen peuterspeelzalen (WKO) vallen, is er tot op heden is nog geen onderzoek gedaan naar de pedagogische kwaliteit van peuterspeelzalen met het NCKO-instrument. Mede om die reden is op verzoek van de overheid in 2013 een landelijke kwaliteitspeiling uitgevoerd om inzicht te krijgen in de pedagogische kwaliteit van peuterspeelzalen. Deze is, waar mogelijk, vergeleken met de kwaliteit van kinderdagverblijven in 2012.

Samenvatting van de onderzoeksvragen

In dit rapport wordt een beeld geschetst van de kwaliteit van de opvang in Nederlandse peuterspeelzalen in 2013 aan de hand van de drie onderscheiden kwaliteitskenmerken. Allereerst is de *algemene proceskwaliteit* zoals gemeten met de schalen van de ECERS-R in de peuterspeelzalen onderzocht en vervolgens vergeleken met die van de peutergroepen uit de kinderdagverblijven in de meting van 2012 om na te gaan of er verschillen zijn in algemene proceskwaliteit tussen beide opvangvormen. Tevens is er onderzocht of er verschillen zijn in algemene proceskwaliteit tussen peuterspeelzalen met vroeg- en voorschoolse educatie (VVE) en reguliere peuterspeelzalen (zonder VVE). Daarnaast is gekeken of er verschillen zijn tussen peuterspeelzalen uit grote gemeenten en peuterspeelzalen uit kleine gemeenten.

Ten tweede is er aan de hand van de scores op de NCKO-schalen voor de *interactievaardigheden* van pedagogische medewerkers verder ingezoomd op de proceskwaliteit in de peuterspeelzalen en zijn vervolgens de scores op de zes vaardigheden vergeleken met de scores van de meting in 2012 in peutergroepen van kinderdagverblijven. De vraag daarbij was of de kwaliteit van de interactievaardigheden van pedagogische medewerkers in peuterspeelzalen anders is ten opzichte van de kwaliteit van de pedagogische medewerkers in kinderdagverblijven. Tevens is er onderzocht of er verschillen zijn tussen de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers in peuterspeelzalen met VVE en de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers uit reguliere peuterspeelzalen. Daarnaast is er gekeken of er verschillen zijn tussen de kwaliteit van de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers uit peuterspeelzalen uit grote gemeenten en de kwaliteit van de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers uit kleine gemeenten. Aangezien een aantal peuterspeelzalen met vrijwilligers werken, is de kwaliteit van de interactievaardigheden van vrijwilligers ook in kaart gebracht.

Ten derde zijn de *structurele kenmerken* zoals bijvoorbeeld groepssamenstelling van de peuterspeelzalen in kaart gebracht en vergeleken met de structurele kenmerken in kinderdagverblijven.

Ten slotte hebben we onderzocht hoe de proceskwaliteit van de peuterspeelzalen *samenhangt* met structurele kwaliteitskenmerken en met een aantal andere kenmerken van de peuterspeelzalen,

leidinggevenden en pedagogisch medewerkers. Zo is er voor de groepen onderzocht of de proceskwaliteit samenhang met de bestaansduur en grootte van de peuterspeelzaal, en het wel of niet gevolgd hebben van opleidingen en cursussen. Voor pedagogisch medewerkers is onderzocht of het niveau van hun interactievaardigheden samenhang met werkervaring, werkbeleving en het volgen van opleidingen en cursussen.

Het NCKO-instrument

Het door het NCKO ontwikkelde instrument voor het meten van de pedagogische kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang omvat drie onderdelen. Allereerst wordt de zogenoemde “algemene proceskwaliteit” gemeten met behulp van vijf schalen die afkomstig zijn uit de ITERS-R/ECERS-R, namelijk (1) Ruimte en meubilering, (2) Taal, (3) Activiteiten, (4) Interacties, en (5) Programma. Op basis van deze schalen wordt ook een totaalscore voor kwaliteit berekend. Omdat de vijf schalen ook in de eerdere landelijke metingen in de kinderopvang zijn gebruikt, kunnen de scores van de huidige studie in peuterspeelzalen op de ECERS-R in 2013 vergeleken worden met de scores van de meest recente landelijke meting in de kinderdagopvang in 2012.

Het tweede onderdeel van het NCKO-instrument wordt gevormd door de observatieschalen voor de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers. Deze schalen vormen een belangrijke aanvulling op de ITERS-R/ECERS-R: zij geven een meer gedetailleerd beeld van de kern van de proceskwaliteit. Zoals beschreven in het NCKO-kwaliteitsmodel (Riksen-Walraven, 2004) wordt de kern van de proceskwaliteit gevormd door de vaardigheden van pedagogisch medewerkers in de omgang met de kinderen. De pedagogisch medewerker speelt een sleutelrol in het welbevinden en de ontwikkeling van de kinderen, niet alleen door haar rechtstreekse interacties met de kinderen, maar ook door haar invloed op de interacties tussen de kinderen onderling en hun omgang met het aanwezige spel materiaal. Daardoor draagt zij in hoge mate bij aan het realiseren van de in de Wet Kinderopvang genoemde vier pedagogische doelen: het bieden van veiligheid en het bevorderen van de persoonlijke, de sociale en de morele competentie (het zich eigen maken van normen en waarden) van de kinderen. Het NCKO-kwaliteitsmodel – dat wordt onderschreven door ouders, leidinggevenden, pedagogisch medewerkers en pedagogische experts (De Kruif e.a., 2007) – onderscheidt zes interactievaardigheden waarover pedagogisch medewerkers zouden moeten beschikken: sensitieve responsiviteit, respect voor de autonomie van het kind, structureren en grenzen stellen, praten en uitleggen, ontwikkelingsstimulering en begeleiden van interacties tussen kinderen. Het NCKO heeft observatieschalen ontwikkeld en gevalideerd om de zes interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers in kinderdagverblijven vast te stellen (De Kruif e.a., 2007; Helmerhorst, et al., 2014). De schalen leveren een gedetailleerd profiel op van de interactievaardigheden, dat ook gebruikt kan worden als uitgangspunt bij het verbeteren van de vaardigheden via training. De huidige peiling in peuterspeelzalen is de eerste landelijke meting met het gevalideerde NCKO-instrument, inclusief de NCKO-interactieschalen.

Het derde onderdeel van het NCKO-instrument betreft structurele kwaliteitskenmerken

oftewel kenmerken van de opvang en van de pedagogisch medewerkers die van invloed kunnen zijn op de proceskwaliteit, zoals de groepsgrootte, de staf-kind ratio en de opleiding en werkervaring van de pedagogisch medewerkers.

2. Methode

2.1 Steekproef

Peuterspeelzalen

De steekproef bestaat uit 52 peuterspeelzaalgroepen waarvan 26 peuterspeelzaalgroepen met VVE en 26 reguliere peuterspeelzaalgroepen zonder VVE. De 26 peuterspeelzaalgroepen met VVE zijn aselekt getrokken uit het landelijk register kinderopvang en peuterspeelzalen, verkregen via het Ministerie van SZW. Tevens werden vier reservebestanden getrokken die gebruikt werden als een geselecteerde peuterspeelzaalgroep niet deel kon nemen aan het onderzoek. We maakten gebruik van een indeling in regio's, waarbij het aantal geselecteerde peuterspeelzaalgroepen in een regio een afspiegeling was van het aantal kindplaatsen in de betreffende regio. Om als VVE-peuterspeelzaalgroep mee te kunnen doen aan het onderzoek moest de peuterspeelzaalgroep voldoen aan de volgende eisen: dagelijks werken met een landelijk erkend VVE-programma *en* VVE-gecertificeerde pedagogische medewerkers op de geselecteerde groep. Om als reguliere peuterspeelzaalgroep (zonder VVE) mee te kunnen doen aan het onderzoek moest er worden voldaan aan de volgende eisen: niet werken met een (erkend) VVE-programma *en* pedagogische medewerkers op de geselecteerde groep die niet VVE-gecertificeerd zijn. Deze gegevens werden vooraf telefonisch via leidinggevendenden van de peuterspeelzalen verzameld. Gedurende de telefonisch werving bleek dat het landelijk register kinderopvang en peuterspeelzalen te weinig reguliere peuterspeelzalen (zonder VVE) met de zojuist genoemde eisen bevatte om 26 reguliere peuterspeelzalen binnen de gestelde periode aselekt te kunnen trekken. Speelzalen die in het bestand waren aangemerkt als reguliere speelzaal bleken in de praktijk vaak toch VVE uit te voeren. Daarom is voor een gedeelte van deze groep de procedure gewijzigd en zijn er van de 26 reguliere peuterspeelzalen, 10 selectief geworven door middel van navraag bij kinderopvangorganisaties en andere opvanginstellingen. Uiteindelijk resulteerde dit in een bestand van 52 peuterspeelzalen waarvan 26 peuterspeelzalen met VVE en 26 reguliere peuterspeelzalen zonder VVE. Bij 18 van de 52 peuterspeelzalen (35%) werd met een vrijwilliger gewerkt. Van deze 18 vestigingen gaven 9 vrijwilligers toestemming om hen te filmen voor het onderzoek. Uit onderzoek van Buitenhek (2014) blijkt dat in 2014 27% van de peuterspeelzaallocaties in Nederland werkt op ambitieniveau 1 (één beroepskracht bijgestaan door een vrijwilliger). In de steekproef van deze studie werkte 35% van de peuterspeelzalen met een vrijwilliger. De steekproef zit daarmee dus iets boven het landelijk gemiddelde.

De leidinggevendenden van de geselecteerde peuterspeelzalen werden telefonisch benaderd met informatie over het onderzoek en verzoek tot deelname. Wanneer gewenst, ontvingen zij in een email extra informatie over het onderzoek. Voor de peuterspeelzalen met VVE, in de steekproef gold dat als een leidinggevende niet wilde deelnemen, de reden werd genoteerd en de eerste reserve peuterspeelzaal uit dezelfde regio vervolgens werd benaderd. Indien er ook een afwijzing kwam van deze peuterspeelzaal, werd op gelijke wijze de tweede reservepeuterspeelzaal benaderd. Deze

procedure werd herhaald tot een leidinggevende van de peuterspeelzaal uit de regio instemde met deelname.

Leidinggevenden

De leidinggevenden van de deelnemende locaties ontvingen een vragenlijst. Van de 52 leidinggevenden hebben 44 een ingevulde vragenlijst geretourneerd.

Pedagogisch medewerkers (en vrijwilligers)

Na selectie van de peuterspeelzaalgroep ontvingen de pedagogisch medewerkers in de betreffende groep informatie over het onderzoek en de vraag om deel te nemen aan het onderzoek. Alleen groepen waarin op de dag van de observatie alle aanwezige pedagogisch medewerkers actief toestemming tot deelname gaven, werden in de steekproef behouden. Daarnaast ontvingen de pedagogisch medewerkers een vragenlijst die mee terug genomen werd op de dag van het bezoek. In totaal werkten 79 pedagogisch medewerkers en 9 vrijwilligers mee aan het onderzoek. Van de 79 pedagogisch medewerkers vulden 76 een vragenlijst in, van de 9 vrijwilligers vulden 6 een vragenlijst in.

Kinderen

Vóór het bezoek aan de peuterspeelzaal werd voor elk kind in de deelnemende groep een toestemmingsbrief voor de ouders naar de peuterspeelzaal gestuurd. In deze brief werden het doel van het onderzoek en de algemene procedure voor de dataverzameling beschreven. Daarnaast werd om schriftelijke toestemming gevraagd ('active consent') aan de ouders om in de groep van hun kind te filmen.

2.2 Procedure

Elke peuterspeelzaalgroep werd gedurende een dagdeel – een ochtend of een middag (gedurende 3 uur, net zoals in kinderdagverblijven) – bezocht door een getrainde observator. De observator hield zich wisselend bezig met het maken van aantekeningen met betrekking tot de dagelijkse ervaringen van de kinderen in de groep ten behoeve van het scoren van de ECERS-R (o.a. inrichting van de groep, beschikbare materialen, programma, routines, etc.). Daarnaast filmde de observator de pedagogisch medewerkers en de vrijwilligers, om in een latere fase de interacties tussen pedagogisch medewerkers en kinderen te kunnen observeren met behulp van de NCKO-interactieschalen. De observator hield zich zo afzijdig mogelijk om het groepsgebeuren zo min mogelijk te beïnvloeden. De pedagogisch medewerkers werd gevraagd om het reguliere programma te volgen. Op het einde van de ochtend hield de observator een kort vraaggesprek met één van de pedagogisch medewerkers voor nadere informatie die niet via directe observatie te verkrijgen was.

Iedere pedagogisch medewerker en/of vrijwilliger werd gedurende het bezoek in drie verschillende situaties gefilmd (gestructureerd spel, vrij spel en transitie). Iedere filmepisode duurde

doorgaans 8 tot 10 minuten. De observator gaf aan het begin van elk fragment aan om wat voor soort situatie het ging en beschreef op een formulier een aantal uiterlijke kenmerken van de pedagogisch medewerkers in de groep voor herkenning. De individuele opnames van de pedagogisch medewerkers werden op een later tijdstip door getrainde observatoren, die de groep niet hadden bezocht, beoordeeld.

2.3 Instrumenten

Algemene proceskwaliteit: ECERS-R

De Early Childhood Environment Rating Scale Revised (ECERS-R: Harms, Clifford & Cryer, 1998) werd gebruikt om de kwaliteit van de dagelijkse ervaringen van de kinderen in de peuterspeelzalen (algemene proceskwaliteit) te beoordelen. De originele schalen worden veelvuldig en wereldwijd gebruikt in onderzoeken naar de proceskwaliteit van de kinderopvang. Deze instrumenten zijn vertaald vanuit het Engels en aangepast aan de Nederlandse situatie.

De ECERS-R is bedoeld voor groepen met kinderen tussen de 2,5 en 5 jaar oud. Het meetinstrument bestaat oorspronkelijk uit 7 subschalen: (a) *Ruimte en Meubilering*, (b) *Individuele Zorg*, (c) *Taal*, (d) *Activiteiten*, (e) *Interacties*, (f) *Programma* en (g) *Voorzieningen voor ouders en staf*. a. Van de Nederlandse versie van de ECERS-R (ruimte & meubilering, brengen en halen, taal, activiteiten, interacties en programma/structuur) zijn de schalen (a) *Ruimte & meubilering*, (b) het item *Brengen en halen* uit de schaal *Individuele Zorg*, (c) het item *Boeken* uit de schaal *Taal*, (d) *Activiteiten* en (e) *Programma/structuur* in het onderzoek afgenomen omdat deze een goede indicatie geven van de dagelijkse ervaringen van kinderen. De schalen *Interacties* en *Taal* zijn in dit onderzoek dus niet of maar gedeeltelijk meegenomen, omdat vanwege de relatief korte openingstijden van peuterspeelzalen hiervoor onvoldoende observatietijd was. Bovendien kijken de NCKO-Interactieschalen ook *en* meer gedetailleerd naar kwaliteit van de interacties. Deze schalen worden tijdens observaties in de groep door getrainde observatoren in kaart gebracht.

De items van de ECERS-R worden gepresenteerd op een 7-puntsschaal met beschrijvingen voor 1 = *inadequaat*, 3 = *minimaal*, 5 = *goed* en 7 = *uitstekend*. *Inadequaat* beschrijft opvang die niet voldoet aan de basale verzorgingsbehoefte, *minimaal* beschrijft opvang die voldoet aan de basale verzorgings- en ontwikkelingsbehoefte, *goed* beschrijft de opvang die verder gaat en gericht is op de ontwikkeling van de kinderen en *uitstekend* beschrijft opvang van hoge kwaliteit met individuele/persoonlijke zorg. Op basis van de subschaalscores en ook op basis van de totaalscore kunnen groepen geclassificeerd worden in de kwaliteitsniveaus *onvoldoende* (score < 3), *matig* (3 ≤ score < 5) en *goed* (score ≥ 5). De beoordeling wordt gebaseerd op de situatie zoals die geobserveerd of gerapporteerd wordt gedurende een bezoek van minimaal 3 uur en wordt afgesloten met een vraaggesprek met één van de pedagogisch medewerkers van de groep. Per subschaal wordt een score berekend door de scores van de bijbehorende items te middelen. Daarnaast wordt er een totaalscore

berekend die het gemiddelde is van alle items van de subschalen.

De ECERS-R data werden verzameld door zes getrainde observatoren. De training bestond uit een algemene introductie voor iedere observator en ten minste drie veldobservaties onder supervisie van een expert trainer. Iedere veldobservatie werd gevolgd door een nabespreking met de trainer, waarna de interobservator betrouwbaarheid werd bepaald. Een observator werd beschouwd als betrouwbaar als tijdens ieder van drie opeenvolgende bezoeken aan kinderdagverblijven 80 procent van haar scores (binnen 1 schaalpunt) overeen kwamen met de score van de trainer. Observatoren bezochten tijdens de training gemiddeld 4 kinderdagverblijven (range 4 – 5). Het gemiddelde betrouwbaarheidspercentage over de drie opeenvolgende bezoeken (>80%) heen was 84% (variërend van 80% tot 89%).

De interne consistentie van de ECERS-R in dit onderzoek was hoog (respectievelijk Cronbach's $\alpha = .85$, 25 items en $.91$ voor 29 items). Dit geeft aan dat de verschillende kwaliteitsindicatoren onderling duidelijk samenhangen.

Interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers: NCKO-Interactieschalen

De interactievaardigheden van de pedagogisch medewerkers en vrijwilligers werden beoordeeld met behulp van de zes NCKO-Interactieschalen (NCKO, 2008): (1) *Sensitieve Responsiviteit*, (2) *Respect voor Autonomie*, (3) *Structureren en grenzen stellen*, (4) *Praten en uitleggen*, (5) *Ontwikkelingsstimulering* en (6) *Begeleiden van interacties* (tussen kinderen). Deze vaardigheden worden gemeten op een 7-puntschaal, met de volgende ankers: 7 = *zeer hoog*, 6 = *hoog*, 5 = *matig hoog*, 4 = *matig*, 3 = *matig laag*, 2 = *laag*, en 1 = *zeer laag*.

Vrijwel alle pedagogisch medewerkers en vrijwilligers op de bezochte groepen werden in de 3 verschillende situaties gefilmd. Voor elke pedagogisch medewerker en vrijwilliger werd een gemiddelde score per interactieschaal berekend over de gefilmde episodes. De scores van de pedagogisch medewerkers in dezelfde groep werden vervolgens per schaal gemiddeld om scores op groepsniveau te verkrijgen, die een indicatie vormen van het “interactieklimaat” in de groep. Op basis van deze scores op groepsniveau werden groepen geclassificeerd in de kwaliteitsniveaus *onvoldoende* (score < 3.5), *matig* ($3.5 \leq \text{score} < 4.5$) en *voldoende tot goed* (score ≥ 4.5); deze classificatie is dus anders dan de classificatie die gebruikt wordt voor de algemene proceskwaliteit (ECERS-R).

Zeven getrainde observatoren beoordeelden de gefilmde episodes. Alle observatoren volgden vooraf 6 trainingssessies die elk gemiddeld 4 uur duurden. Een trainingssessie bestond uit het intensief bestuderen van de schaal die op die dag centraal stond en vervolgens het beoordelen en nabespreken van oefenfragmenten. De training werd afgesloten met een toets. De observatoren mochten pas beginnen met het beoordelen van de interactieschalen als de intra-class correlatie (ICC) voor iedere schaal ten minste $.70$ was. Om de interobservator betrouwbaarheid ook na de training hoog te houden werd de beoordeling van iedere vijfde groep als toetsmoment gebruikt (20% van alle te beoordelen

banden). Hierbij beoordeelden twee observatoren onafhankelijk van elkaar de episodes van de pedagogisch medewerkers in een groep. Bij afwijkende scores werd overlegd tot consensus werd bereikt. De gemiddelde overeenstemming binnen 1-schaalpunt was 93 procent. Beoordelaars van de opnames hadden niet de locaties bezocht om contaminatie van observatie-oordelen uit te sluiten.

Structurele kwaliteit

De gegevens met betrekking tot de structurele kwaliteit werden verkregen tijdens de observatie en het vraaggesprek met de pedagogisch medewerkers of via de ingevulde vragenlijsten van de pedagogisch medewerkers en leidinggevenden. Om de resultaten van deze meting vergelijkbaar te maken met de meting in de kinderdagverblijven zijn voor een deel dezelfde variabelen meegenomen. Structurele kenmerken die meegenomen zijn met betrekking tot de *pedagogisch medewerker* zijn: leeftijd, ervaring op de peuterspeelzaal, ervaring in de geobserveerde groep, omvang en soort van de aanstelling, en opleiding. Structurele kenmerken die meegenomen zijn met betrekking tot de *groep* zijn: groepsgrootte en aantal kinderen per pedagogisch medewerker (staf-kind ratio). Structurele kenmerken die meegenomen zijn met betrekking tot de *peuterspeelzaal* is bestaansduur.

2.4 Analyses

De vergelijkende resultaten zijn consequent aangevuld met effectgroottes, uitgedrukt in de statistische maat d . Een effectgrootte van 0.20 geldt als klein, een effectgrootte van 0.50 is middelmatig en waarden van 0.80 en daarboven geven grote effecten aan. Deze effectmaat is een beschrijvende maat. Een effect grootte geeft het verschil aan tussen twee gemiddelden (bijvoorbeeld reguliere groepen versus VVE groepen). Deze maat maakt het mogelijk om de effecten van verschillende analyses met elkaar te vergelijken en geven ook weer hoe sterk een gevonden effect is. Het geeft een indicatie/definitie van een gevonden effect. Hoe groter de effect grootte, hoe sterker het effect.

De geobserveerde verschillen zijn daarnaast getoetst op statistische significantie in steekproeven van wisselende grootte en, samenhangend daarmee, met wisselend onderscheidingsvermogen. Bij een standaard statistische toets (tweezijdig, met een conventioneel alpha-niveau van .05) is het onderscheidingsvermogen van een toets met een steekproef van 26 om 26 locaties of groepen 55% voor een middelmatig groot effecten ($d = 0.50$), 63% voor een middelmatig tot groot effect ($d = 0.65$), en 81% voor een groot effecten ($d = 0.80$). In een tweetal analyses zijn de gegevens met betrekking tot de algemene proceskwaliteit van peuterspeelzaalgroepen vergeleken met peuter groepen uit een recente peiling van kinderdagverblijven en daarnaast is onderscheid gemaakt tussen peuterspeelzalen uit kleine en grote gemeenten. Het onderscheidingsvermogen van deze toetsen is bescheiden door de kleine steekproefgrootte. Voor de vergelijkende analyses van de interactievaardigheden van de pedagogisch medewerkers is het onderscheidingsvermogen weer duidelijk groter doordat de steekproeven op stafniveau groter zijn.

Bij enkele analyses van de proceskwaliteit is aanvullend nog statistisch gecorrigeerd voor

structurele kenmerken zoals groepsgrootte en de ratio tussen medewerkers en kinderen.

De kwaliteit van de interactievaardigheden van de vrijwilligers is beschrijvend weergegeven aangezien de steekproefgrootte van het aantal vrijwilligers te klein is om statistische toetsen toe te passen.

3. Resultaten

3.1 Algemene proceskwaliteit

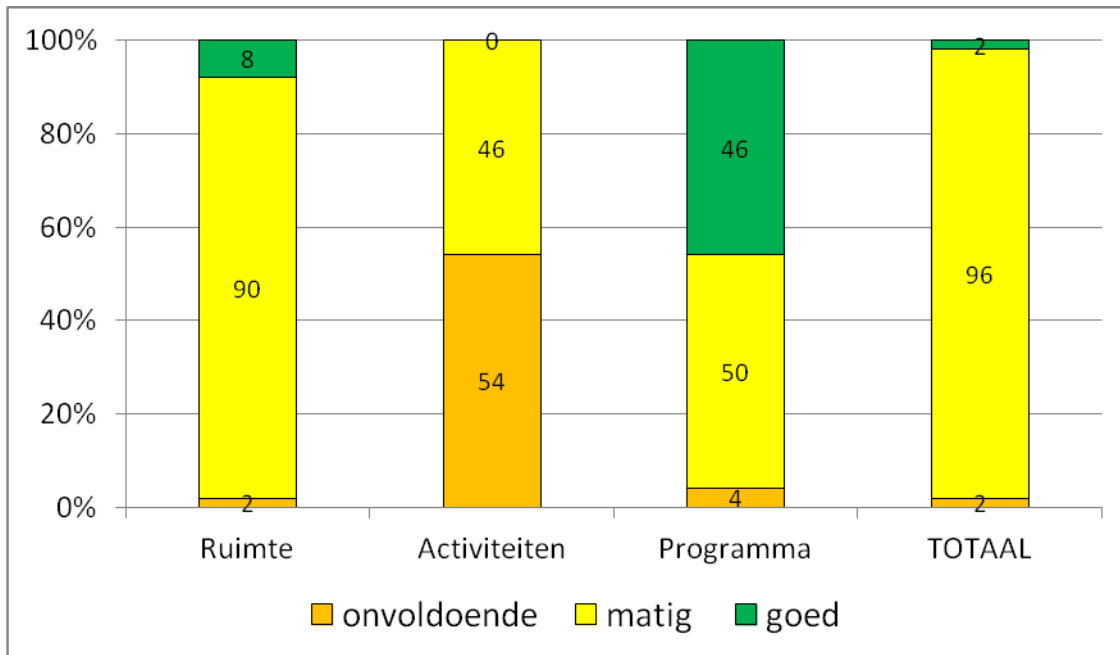
De scores van de peuterspeelzaalgroepen in Tabel 1 laten zien dat *Ruimte en Meubilering*, *Boeken*, *Activiteiten*, en *Programma* bij de peuterspeelzaalgroepen in de categorie *matig* liggen (scores tussen 3 en 5). Het item *Brengen en halen* was relatief sterk; de gemiddelde score valt in de categorie *goed*.

Waar Tabel 1 de gemiddelde scores weergeeft, laat Figuur 1 de verdeling zien van de subschaalscores en de Totaalscore voor de algemene proceskwaliteit [in peuterspeelzaalgroepen 2013]. De verdeling van de totaalscores laat zien dat de algemene proceskwaliteit in bijna alle groepen in de categorie *matig* viel (96%). In 2% van de groepen was de algemene proceskwaliteit van de opvang *goed*. De scoreverdeling op de drie subschalen in peuterspeelzaalgroepen laat een wisselend beeld zien. Van de drie subschalen laat *Activiteiten* de meeste scores in de categorie *onvoldoende* zien, namelijk 54%. Bovendien werden er in deze subschaal geen groepen aangetroffen die in de categorie *goed* vielen. De subschaal *Programma* bevatte het meeste groepen in de categorie *goed* (46 %) en in de subschaal *Ruimte & Meubilering* vielen de meeste groepen in de categorie *matig* (90 %).

Tabel 1. *Gemiddelde scores en standaarddeviaties voor de ECERS-R subschalen en items op groepsniveau (N = 52) in peuterspeelzalen*

	<i>M</i>	(<i>SD</i>)	Range
<i>ECERS-R</i>			
Ruimte & Meubilering	4.14	(0.55)	2.88 – 5.25
Brengen & Halen (item)	6.13	(1.27)	1.00 – 7.00
Boeken (item)	3.42	(1.29)	1.00 – 7.00
Activiteiten	2.99	(0.59)	2.20 – 4.56
Programma	4.72	(1.21)	2.33 – 7.00
Totaal (3 subschalen)	3.71	(0.47)	2.85 – 5.05

Figuur 1. Percentages peuterspeelzaalgroepen met gemiddelde scores voor ECERS-R in de categorieën onvoldoende, matig en goed (N = 52)

Noot 2: score < 3 = onvoldoende; 3 ≤ score < 5 = matig; score ≥ 5 = goed

3.1.1. Pedagogische kwaliteit van peuterspeelzalen in 2013 vergeleken met peutergroepen in kinderdagverblijven in 2012

In deze paragraaf wordt de pedagogische kwaliteit van de peuterspeelzalen (2-4 jaar) zoals gemeten in 2013 in 52 groepen, vergeleken met de kwaliteit van 12 peutergroepen in de kinderdagverblijven uit de laatste peiling in 2012. Om (statistische) reden moeten onderstaande resultaten als exploratief beschouwd worden (zie *Methode, Analyses*, paragraaf 2.4).

In Tabel 2 wordt een overzicht gegeven van de gemiddelde scores en standaarddeviaties voor de algemene proceskwaliteit gemeten met de ECERS-R van peuterspeelzaalgroepen in 2013 en van peutergroepen in kinderdagverblijven in 2012. In de rechterkolom worden de gegevens voor de peuterspeelzaalgroepen 2013 vergeleken met die van de peutergroepen uit de kinderdagopvangpeiling 2012.

De tabel laat zien dat de gemiddelde scores voor de subschalen *Activiteiten* en *Programma* en de *Totaalscore* (3 subschalen) van de peutergroepen uit de kinderdagverblijven significant hoger is dan de peuterspeelzaalgroepen. De effectgrootte Cohen's *d* in de laatste kolom laat zien dat het voor *Programma* en de *Totaalscore* gaat om een matig tot groot effect. Voor de subschaal *Activiteiten* is sprake van een groot effect ten opzichte van de peuterspeelzaalgroepen (de effectmaat *d* ligt hoger dan 0.80)

Tabel 2. Algemene proceskwaliteit van peutergroepen in kinderdagverblijven ($n = 12$) versus peuterspeelzalen ($n = 52$) met t -waarden en effectgroottes voor de verschillen tussen KDV en PSZ

	2012 kdv peutergroepen ($n = 12$)		2013 psz ($N = 52$)		kdv peutergroepen versus psz	
	Gem.	(SD)	Gem.	(SD)	t	d
<i>ECERS-R</i>						
Ruimte en Meubilering	3.9	(0.50)	4.1	(0.55)	1.15	0.38
Brengen en halen (item)	6.7	(0.65)	6.1	(1.27)	-1.58	-0.51
Boeken (item)	4.3	(2.30)	3.4	(1.29)	-1.85	-0.60
Activiteiten	3.6	(1.08)	3.0	(0.59)	-2.67**	-0.87
Programma	5.6	(1.34)	4.7	(1.21)	-2.28*	-0.75
Totaal (3 subschalen)	4.1	(0.79)	3.7	(0.47)	-2.31*	-0.75

Noot: d = Cohen's d . kdv = kinderdagverblijf; psz = peuterspeelzaal
Cohen's $d = .20$ is een klein effect, $d = .50$ is een matig effect. $d = .80$ is een groot effect

3.1.2 Pedagogische kwaliteit van peuterspeelzalen in 2013 vergeleken in reguliere peuterspeelzalen en VVE peuterspeelzalen

In Tabel 3 wordt een overzicht gegeven van de gemiddelde scores en standaarddeviaties voor de algemene proceskwaliteit gemeten met de ECERS-R van reguliere peuterspeelzaalgroepen (zonder VVE) en van peuterspeelzaalgroepen met VVE. In de rechterkolom worden de gegevens voor de reguliere peuterspeelzaalgroepen vergeleken met die van de VVE-peuterspeelzaalgroepen. Met uitzondering van het item *Boeken* zijn er geen significante verschillen tussen de beide groepen gevonden op de subschalen en totaalscore. Op het item *Boeken* scoren VVE-groepen significant hoger dan reguliere groepen. De effectgrootte Cohen's d in de laatste kolom laat zien dat het hier gaat om een middelmatig groot effect ($d = .59$).

Tabel 3. Algemene proceskwaliteit in reguliere (n = 26) en VVE- peuterspeelzaalgroepen (n = 26) in 2013 met t-waarden en effectgroottes voor de verschillen tussen regulier en VVE

	psz regulier (n = 26)		psz VVE (n = 26)		psz regulier versus VVE	
	Gem.	(SD)	Gem.	(SD)	t	d
<i>ECERS-R</i>						
Ruimte en Meubilering	4.2	(0.49)	4.1	(0.61)	-0.65	-0.18
Brengen en halen (item)	6.2	(1.22)	6.1	(1.34)	-0.28	-0.08
Boeken (item)	3.1	(1.29)	3.8	(1.12)	2.09*	0.59
Activiteiten	3.0	(0.62)	3.0	(0.57)	0.00	0.00
Programma	4.5	(1.22)	5.0	(1.18)	1.50	0.42
Totaal (3 subschalen)	3.7	(0.48)	3.7	(0.47)	0.00	0.00

Noot: d = Cohen's d. psz = peuterspeelzaal
* p < .05, ** p < .001

3.1.3. Pedagogische kwaliteit van peuterspeelzalen in 2013 vergeleken in peuterspeelzalen in grote en kleine gemeenten

In Tabel 4 wordt een overzicht gegeven van de gemiddelde scores en standaarddeviaties voor de algemene proceskwaliteit gemeten met de ECERS-R van peuterspeelzaalgroepen uit grote gemeenten en van peuterspeelzaalgroepen uit kleine gemeenten. Om (statistische) reden moeten onderstaande resultaten als exploratief beschouwd worden (zie *Methode, Analyses*, paragraaf 2.4).

Volgens de richtlijnen van G27 (grote gemeenten) en G32 (kleine gemeenten) zijn gemeenten in de steekproef die zijn samengevoegd of waarvan het aantal inwoners minder dan 100.000 is, aangemerkt als een kleine gemeente en gemeenten die meer dan 100.000 inwoners hebben, aangemerkt als een grote gemeente. In de rechterkolom worden de gegevens voor de peuterspeelzaalgroepen uit een grote gemeente vergeleken met die van peuterspeelzaalgroepen uit een kleine gemeente. De tabel laat zien dat er zowel op de totaalscore als op de subschalen geen significante verschillen zijn tussen peuterspeelzaalgroepen uit een grote gemeente en peuterspeelzaalgroepen uit een kleine gemeente.

Tabel 4. Algemene proceskwaliteit in peuterspeelzalen in grote gemeenten ($n = 12$) en kleine gemeenten ($n = 40$) in 2013 met t -waarden en effectgroottes voor de verschillen tussen regulier en VVE

	<i>psz grote gemeente</i> ($n = 12$)		<i>psz kleine gemeente</i> ($n = 40$)		<i>psz grote versus kleine gemeenten</i>	
	<i>Gem.</i>	<i>(SD)</i>	<i>Gem.</i>	<i>(SD)</i>	<i>t</i>	<i>d</i>
<i>ECERS-R</i>						
Ruimte en Meubilering	4.1	(0.36)	4.2	(0.60)	0.55	0.18
Brengen en halen (item)	5.5	(1.51)	6.3	(1.14)	1.97	0.66
Boeken (item)	2.8	(1.11)	3.6	(1.30)	1.93	0.65
Activiteiten	2.9	(0.46)	3.0	(0.58)	0.55	0.18
Programma	4.2	(1.18)	4.9	(1.19)	1.79	0.60
Totaal (3 subschalen)	3.6	(0.46)	3.8	(0.47)	1.30	0.44

Noot: d = Cohen's d . psz = peuterspeelzaal
 $*$ $p < .05$, $**$ $p < .001$

3.2 Interactievaardigheden van de medewerkers

Het filmmateriaal is verzameld bij 79 pedagogisch medewerkers en 9 vrijwilligers in drie situaties (transitie, vrij spel en gestructureerd spel). De gegevens in Tabel 5 laten voor de medewerkers een duidelijk verschil zien tussen de scores voor de meer "basale" interactievaardigheden *Sensitieve responsiviteit*, *Respect voor autonomie*, *Structureren en grenzen stellen* en de meer "educatieve" vaardigheden *Praten en uitleggen*, *Ontwikkelingsstimulering* en het *Begeleiden van interacties*. De term "educatief" wordt hier gebruikt voor de interactievaardigheden die met name belangrijk zijn voor de ontwikkeling van de persoonlijke, sociale en morele competentie. Terwijl de gemiddelde score op de drie meer basale schalen *voldoende* tot *goed* was (score ≥ 4.7), was de gemiddelde score voor praten en uitleggen *matig* ($3.5 \leq$ score < 4.5). De gemiddelde score voor ontwikkelingsstimulering en begeleiden van interacties was *onvoldoende* (score < 3.5).

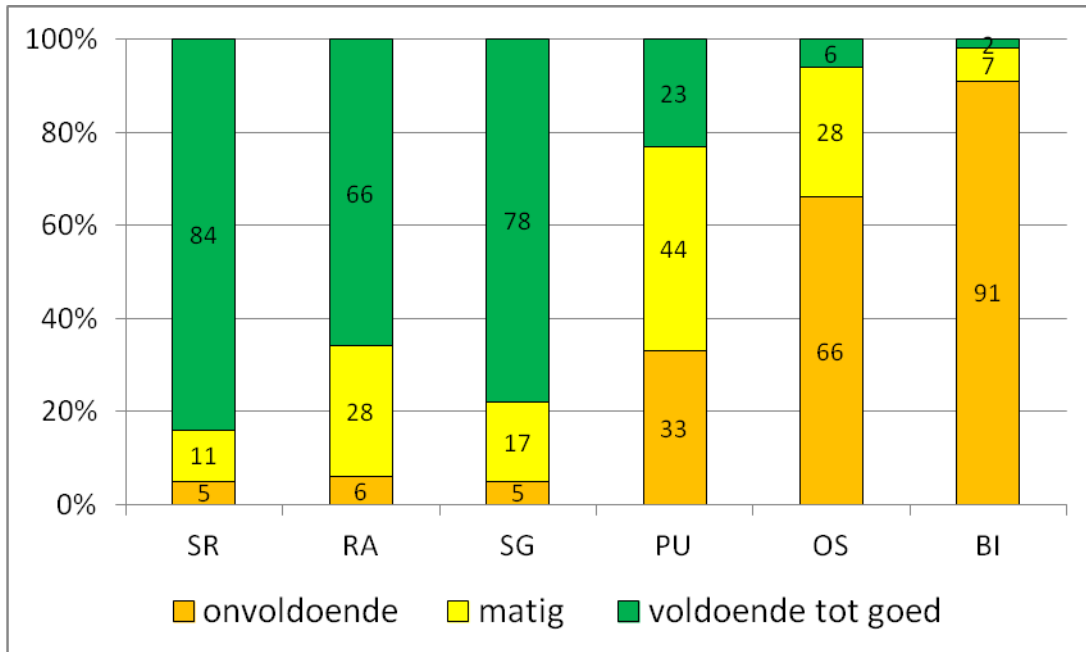

Tabel 5. *Gemiddelde scores en standaarddeviaties voor de interactievaardigheden van de medewerkers (pedagogisch medewerkers en vrijwilligers) op individueel niveau (N = 88)*

NCKO-Interactieschalen	<i>M</i>	<i>(SD)</i>	Range
Sensitieve responsiviteit	5.10	(0.82)	1.33 – 6.00
Respect voor autonomie	4.74	(0.75)	2.67 – 6.50
Structureren en grenzen stellen	4.97	(0.89)	2.00 – 7.00
Praten en uitleggen	3.79	(0.73)	2.00 – 5.67
Ontwikkelingsstimulering	3.13	(0.91)	1.00 – 5.67
Begeleiden van interacties	2.14	(0.90)	1.00 – 5.00

In Figuur 2 is aangegeven per interactievaardigheid hoeveel procent van de medewerkers in de categorieën *goed*, *matig* of *onvoldoende* valt. Voor *Sensitieve responsiviteit*, *Respect voor autonomie* en *Structureren en grenzen stellen* scoren het merendeel van de medewerkers *voldoende tot goed*. Een onvoldoende niveau is weinig geobserveerd voor de drie “basale” vaardigheden, al kwam het een enkele keer wel voor (5% en 6%). Op de drie meer “educatieve” vaardigheden werden beduidend meer lagere scores aangetroffen. *Praten en uitleggen* was voor 33 procent van de medewerkers *onvoldoende*, in iets minder dan de helft van de medewerkers *matig* (44%), en voor 23 procent *voldoende tot goed*. Op de schalen *Ontwikkelingsstimulering* en *Begeleiden van interacties*, waar de scores het laagst waren, kwamen onvoldoende scores in de overgrote meerderheid voor en werden scores in de categorie *goed* nauwelijks geobserveerd.

Figuur 2. Percentages medewerkers in peuterspeelzalen met gemiddelde scores voor interactievaardigheden (pedagogisch medewerkers en vrijwilligers) in de categorieën onvoldoende, matig en voldoende tot goed (N = 88)

Noot: SR= Sensitieve responsiviteit, RA= Respect voor autonomie, SG= Structureren en grenzen stellen; PU= Praten en uitleggen, OS= Ontwikkelingsstimulering; BI= Begeleiden van interacties

Noot 2: Score < 3.5 = onvoldoende; 3.5 ≤ score < 4.5 = matig; score ≥ 4.5 = voldoende tot goed

3.2.1 Kwaliteit van interactievaardigheden van de medewerkers in peuterspeelzalen in 2013 vergeleken met peutergroepen in kinderdagverblijven in 2012

In deze paragraaf wordt de kwaliteit van de interactievaardigheden van de medewerkers in peuterspeelzalen zoals gemeten in 2013 in 52 groepen met in totaal 88 medewerkers, vergeleken met de kwaliteit van de interactievaardigheden van 24 pedagogisch medewerkers in de kinderopvang uit de laatste peiling in 2012.

In Tabel 6 wordt een overzicht gegeven van het niveau van de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers in de peutergroepen in kinderdagverblijven in 2012 en van de medewerkers in peuterspeelzaalgroepen in 2013. Voor de vaardigheid *Begeleiden van interacties* wordt er door de pedagogisch medewerkers uit de peutergroepen in kinderdagverblijven significant hoger gescoord dan door medewerkers uit de peuterspeelzaalgroepen. Hier is sprake van een groot effect ($d \geq 0.80$). Op de vaardigheden *Sensitieve responsiviteit*, *Respect voor autonomie*, *Structureren en grenzen stellen*, *Praten en uitleggen* en *Ontwikkelingsstimulering* werden geen significante verschillen gevonden tussen de pedagogisch medewerkers van kinderdagverblijven en de medewerkers van peuterspeelzalen.

Tabel 6. Gemiddelde scores (en standaarddeviaties) voor de interactievaardigheden van (pedagogisch) medewerkers in peutergroepen op kinderdagverblijven (2012, n = 24) en peuterspeelzaalgroepen (2013, N = 88) met t-waarden en effectgroottes voor de verschillen tussen KDV en PSZ

	2012 kdv peutergroepen (n = 24)		2013 psz (N = 88)		kdv peutergroepen versus psz	
	Gem.	(SD)	Gem.	(SD)	t	d
<i>NCKO-Interactieschalen</i>						
Sensitieve responsiviteit	4.8	(0.95)	5.10	(0.82)	1.53	0.36
Respect voor autonomie	4.7	(0.78)	4.74	(0.75)	0.23	0.05
Structureren en grenzen stellen	4.9	(0.86)	4.97	(0.89)	0.34	0.08
Praten en uitleggen	3.9	(0.96)	3.79	(0.73)	-0.61	-0.14
Ontwikkelingsstimulering	3.2	(1.35)	3.13	(0.91)	-0.30	-0.07
Begeleiden van interacties	3.0	(1.10)	2.14	(0.90)	-3.95**	-0.92

Noot: d = Cohen's d. kdv = kinderdagverblijf; psz = peuterspeelzaal
* p < .05, ** p < .001

3.2.2 Kwaliteit van interactievaardigheden van de medewerkers in peuterspeelzalen in 2013 vergeleken in reguliere peuterspeelzalen en VVE-peuterspeelzalen

In Tabel 7 wordt een overzicht gegeven van de gemiddelde scores en standaarddeviaties voor de interactievaardigheden van de medewerkers in reguliere peuterspeelzaalgroepen en van de medewerkers in VVE-peuterspeelzaalgroepen. In de rechterkolom worden de gegevens voor de reguliere peuterspeelzaalgroepen vergeleken met die van de VVE-peuterspeelzaalgroepen. De tabel laat zien dat er op geen van de interactievaardigheden significante verschillen bestaan tussen de kwaliteit van de interactievaardigheden van medewerkers in reguliere peuterspeelgroepen en de kwaliteit van de interactievaardigheden van medewerkers in VVE-peuterspeelzaalgroepen. Dit resultaat blijft ook staan als we corrigeren voor groepsgrootte en staf-kind ratio, die in VVE groepen voordeliger uitvalt ten opzichte van de reguliere peuterspeelzalen. In VVE groepen zijn de groepen kleiner en zijn er minder kinderen per pedagogisch medewerker dan in reguliere groepen. In aanvullende analyses is bovendien specifiek voor het gestructureerde spel nagegaan of er verschil is in kwaliteit van interactievaardigen tussen van de medewerkers in reguliere peuterspeelzaalgroepen en van de medewerkers in VVE-peuterspeelzaalgroepen. Ook hier werden geen verschillen gevonden.

Tabel 7. Gemiddelde scores (en standaarddeviaties) voor de interactievaardigheden van medewerkers (pedagogisch medewerkers en vrijwilligers) in reguliere (n = 35) en VVE (n = 53) peuterspeelzalen met t-waarden en effectgroottes voor de verschillen tussen reguliere en VVE groepen

NCKO-Interactieschalen	psz regulier (n = 35)		psz VVE (n = 53)		psz regulier versus VVE	
	Gem.	(SD)	Gem.	(SD)	t	d
Sensitieve responsiviteit	4.92	(1.01)	5.23	(0.65)	1.75	0.39
Respect voor autonomie	4.63	(0.78)	4.81	(0.72)	1.11	0.24
Structureren en grenzen stellen	4.84	(1.07)	5.06	(0.74)	1.14	0.25
Praten en uitleggen	3.76	(0.76)	3.81	(0.72)	0.31	0.07
Ontwikkelingsstimulering	3.14	(0.78)	3.12	(0.99)	-0.10	-0.02
Begeleiden van interacties	2.01	(0.81)	2.23	(0.96)	1.12	0.25

Noot: d = Cohen's d. psz = peuterspeelzaal
* p < .05, ** p < .001

3.2.3 Kwaliteit van interactievaardigheden van de medewerkers in peuterspeelzalen in 2013 vergeleken in grote en kleine gemeenten

In Tabel 8 wordt een overzicht gegeven van de gemiddelde scores en standaarddeviaties voor de interactievaardigheden van medewerkers in peuterspeelzaalgroepen uit grote gemeenten en van de medewerkers in peuterspeelzaalgroepen uit kleine gemeenten. In de rechterkolom worden de gegevens voor de peuterspeelzaalgroepen uit grote gemeenten vergeleken met die van de peuterspeelzaalgroepen uit kleine gemeenten. De tabel laat zien dat er met uitzondering van *Sensitieve Responsiviteit* en *Praten en uitleggen* op geen van de interactievaardigheden significante verschillen bestaan tussen de kwaliteit van de interactievaardigheden van medewerkers in peuterspeelgroepen uit grote gemeenten en de kwaliteit van de interactievaardigheden van de medewerkers in peuterspeelzaalgroepen uit kleine gemeenten. Medewerkers in peuterspeelzaalgroepen uit kleine gemeenten scoren significant hoger op *Sensitieve Responsiviteit* en *Praten en uitleggen* dan medewerkers in peuterspeelzaalgroepen uit grote gemeenten. Bij beiden is sprake van een matig effect ($d = 0.59$ en $d = 0.53$).

Tabel 8. Gemiddelde scores (en standaarddeviaties) voor de interactievaardigheden van medewerkers (pedagogisch medewerkers en vrijwilligers) in peuterzalen in grote gemeenten (n = 18) en kleine gemeenten (n = 70) met t-waarden en effectgroottes voor de verschillen tussen regulier en VVE

NCKO-Interactieschalen	psz grote gemeente (n = 18)		psz kleine gemeente (n = 70)		psz grote versus kleine gemeente	
	Gem.	(SD)	Gem.	(SD)	t	d
Sensitieve responsiviteit	4.73	(1.12)	5.20	(0.71)	2.20*	0.59
Respect voor autonomie	4.48	(0.76)	4.80	(0.73)	1.65	0.44
Structureren en grenzen stellen	4.87	(0.96)	5.00	(0.87)	0.55	0.15
Praten en uitleggen	3.49	(0.53)	3.87	(0.76)	2.00*	0.53
Ontwikkelingsstimulering	3.06	(0.79)	3.15	(0.94)	0.37	0.10
Begeleiden van interacties	2.29	(0.84)	2.10	(0.92)	-0.79	-0.21

Noot: d = Cohen's d. psz = peuterspeelzaal

* $p < .05$, ** $p < .001$

3.2.4. Kwaliteit van de interactievaardigheden van de vrijwilligers in peuterspeelzalen

In Tabel 9 wordt een overzicht gegeven van de kwaliteit van de interactievaardigheden van de vrijwilligers in peuterspeelzalen en in Tabel 10 staat een overzicht van de kwaliteit van de interactievaardigheden van de pedagogisch medewerkers in peuterspeelzalen. De gemiddelde scores van vrijwilligers zijn op alle interactievaardigheden lager dan de scores van de pedagogisch medewerkers, waarbij de grootste verschillen te zien zijn op *Sensitieve responsiviteit* en *Begeleiden van interacties*. Aangezien de steekproefgrootte van het aantal vrijwilligers te klein is kunnen de verschillen tussen de scores van de vrijwilligers en de pedagogisch medewerkers niet getoetst worden.

Tabel 9. Gemiddelde scores en standaarddeviaties voor de interactievaardigheden van vrijwilligers op individueel niveau (N = 9)

NCKO-Interactieschalen	M	(SD)	Range
Sensitieve responsiviteit	4.76	(1.00)	3.00 – 6.00
Respect voor autonomie	4.61	(1.05)	3.33 – 6.50
Structureren en grenzen stellen	4.96	(1.12)	3.00 – 7.00
Praten en uitleggen	3.70	(0.89)	2.00 – 4.67
Ontwikkelingsstimulering	2.94	(1.00)	1.67 – 4.67
Begeleiden van interacties	1.78	(0.57)	1.00 – 2.50

Tabel 10. *Gemiddelde scores en standaarddeviaties voor de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers op individueel niveau (N = 79)*

NCKO-Interactieschalen	<i>M</i>	<i>(SD)</i>	Range
Sensitieve responsiviteit	5.18	(0.75)	1.33 – 6.00
Respect voor autonomie	4.77	(0.69)	2.67 – 6.33
Structureren en grenzen stellen	4.98	(0.86)	2.00 – 7.00
Praten en uitleggen	3.83	(0.69)	2.33 – 5.67
Ontwikkelingsstimulering	3.19	(0.91)	1.00 – 5.67
Begeleiden van interacties	2.20	(0.91)	1.00 – 5.00

3.3 Structurele kwaliteit

Peuterspeelzalen

Van 44 van de 52 locaties hebben we een ingevulde vragenlijst ontvangen van de leidinggevende (respons: 85%).

De meeste peuterspeelzalen vielen onder een grotere koepelorganisatie (84%). De gemiddelde peuterspeelzaal locatie telde 3.1 groepen ($sd = 4.8$) en werd gemiddeld door 32 kinderen bezocht ($sd = 16.9$, $min-max = 8-70$). Er werkten gemiddeld 19.7 medewerkers ($sd = 21.7$, $min-max = 1-80$) op de peuterspeelzaal locatie.

Leidinggevenden

De gemiddelde leidinggevende uit de steekproef was 48.7 jaar ($sd = 8.1$, $min-max = 32-61$) oud. Eén op de vijf leidinggevenden (20%) werkte fulltime, de overige werkten part-time (80%); in dat laatste geval werkte men gemiddeld zo'n 21 uur ($sd = 6.0$) per week. Men had gemiddeld 9 jaar ($sd = 7.9$, $min-max = 0-29$) ervaring in de instelling. Het opleidingsniveau varieerde van mbo (21%), hbo (64%) tot universiteit (15%).

Pedagogisch medewerkers

Van de 79 medewerkers hebben we een ingevulde vragenlijst ontvangen (respons 96 %) met gegevens over achtergrondkenmerken zoals geslacht, leeftijd, opleiding, ervaring. Van de 9 vrijwilligers hebben we van 6 een ingevulde vragenlijst ontvangen (respons 66 %).

Uit de gegevens uit de vragenlijsten van de pedagogisch medewerkers bleek dat de gemiddelde medewerker in peuterspeelzaalgroepen 48.3 jaar oud ($sd = 8.43$, $min-max = 25-65$) is. Alle pedagogisch medewerkers zijn vrouw. De meerderheid (70%) van de pedagogisch medewerkers heeft een opleiding op MBO-niveau gedaan. De meeste medewerkers (72%) had de beroepsopleiding (Sociaal-) Pedagogisch Werk (SPW/PW) gevolgd. Bij de mbo'ers kwam zowel niveau 3 als 4 voor (respectievelijk 54% en 18%). Staf op hbo-niveau vormde een minderheid (21%) en slechts één medewerker volgde een opleiding op universitair niveau. De overgrote meerderheid van de medewerkers uit de steekproef (92%) werd in Nederland geboren, twee medewerkers (3%) in Turkije en drie (4%) in Suriname. Nederlands was de moedertaal voor 92 procent van de pedagogisch medewerkers.

Tabel 11 geeft een overzicht van de belangrijkste structurele kenmerken van de peuterspeelzaalgroepen in 2013 en van de peutergroepen in kinderdagverblijven in 2012. De gemiddelde leeftijd van een medewerker in peuterspeelzaalgroepen is ruim 48 jaar ($SD= 8.43$) en dat is bijna 10 jaar meer dan de gemiddelde leeftijd van pedagogisch medewerkers in de peutergroepen in kinderdagverblijven in 2012. Verder valt op dat de omvang van de aanstelling voor pedagogisch medewerkers in de peutergroepen in kinderdagverblijven significant groter is ($d=-2.28$) is dan de omvang van de aanstelling voor pedagogisch medewerkers in peuterspeelzaalgroepen. Gemiddeld werken pedagogisch medewerkers in de kinderdagopvang bijna 14 uur per week meer dan de medewerkers in peuterspeelzalen. Dit verschil valt te verklaren door het verschil in openingstijden: peuterspeelzalen zijn slechts een dagdeel per dag open, terwijl kinderdagverblijven hele dagen geopend zijn.

Tabel 11: *Structurele kenmerken in peuterspeelzaalgroepen (2013, N = 52) in vergelijking met peutergroepen van kinderdagverblijven (2012, n = 12) met t-waarden en effectgroottes voor de verschillen tussen KDV en PSZ*

	<i>kdv 2012</i>		<i>psz 2013</i>		kdv versus psz		
	<i>peutergroepen</i>		<i>(N = 52)</i>		<i>t</i>	<i>d</i>	
	<i>M</i>	<i>(SD)</i>	<i>N</i>	<i>M</i>			<i>(SD)</i>
<i>Pedagogisch medewerker</i>							
Leeftijd	38.6	(10.62)	82	48.3	(8.43)	3.60**	1.12
Ervaringsjaren in kdv/psz	14.0	(8.68)	90	9.1	(7.83)	-2.01	-0.62
Ervaringsjaren in groep	4.3	(6.26)	77	7.2	(6.87)	1.37	0.43
Omvang aanstelling (uren)	24.0	(4.85)	79	10.4	(6.19)	-7.27**	-2.28
<i>Groep</i>							
Groepsgrootte	10.6	(2.54)	52	11.8	(3.22)	1.20	0.39
Staf-kind ratio	.19 ^a	(0.04)	52	.16 ^b	(0.08)	-1.26	-0.41
<i>Kinderdagverblijf/Peuterspeelzaal</i>							
Bestaansduur	20.6	(10.76)	52	24.7	(12.61)	1.04	0.34

Noot: *d* = Cohen's *d*. kdv = kinderdagverblijf; psz = peuterspeelzaal

^a deze ratio staat gelijk aan 5.3 kinderen per staflid; ^b deze ratio staat gelijk aan 6.3 kinderen per staflid

* $p < .05$, ** $p < .001$

In Tabel 12 wordt een overzicht gegeven van de structurele kenmerken en de verschillen tussen reguliere peuterspeelzaalgroepen en VVE-peuterspeelzaalgroepen. Er werd alleen een significant verschil gevonden voor staf-kindratio. De staf-kindratio is in reguliere peuterspeelzaalgroepen lager dan in VVE-peuterspeelgroepen. In reguliere groepen is er gemiddeld 1 pedagogisch medewerker per 7.7 kind. In VVE- groepen is er gemiddeld 1 pedagogisch mederwerker per 5.6 kind. Met andere woorden, in reguliere groepen moeten pedagogisch medewerkers hun aandacht verdelen over meer kinderen dan in VVE-groepen.

Tabel 12. *Structurele kenmerken van Reguliere peuterspeelzaalgroepen en VVE peuterspeelzaalgroepen met t-waarden en effectgroottes voor de verschillen tussen reguliere en VVE-groepen*

	<i>psz regulier</i>			<i>psz VVE</i>			psz regulier versus VVE	
	<i>(n = 26)</i>			<i>(n = 26)</i>			<i>t</i>	<i>d</i>
	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>(SD)</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>(SD)</i>		
<i>Pedagogisch medewerker</i>								
Leeftijd	31	49.4	(9.71)	51	47.6	(7.96)	-0.91	-0.21
Ervaringsjaren in psz	29	7.5	(7.24)	51	10.0	(8.10)	1.38	0.32
Ervaringsjaren in groep	27	6.9	(6.78)	50	7.3	(6.98)	0.24	-0.06
Omvang aanstelling (uren)	28	9.9	(5.53)	51	10.7	(6.57)	0.55	0.13
<i>Groep</i>								
Groepsgrootte	26	12.0	(2.91)	26	11.7	(3.54)	-0.33	-0.09
Staf-kind ratio	26	.13 ^a	(0.06)	26	.18 ^b	(0.09)	2.36 [*]	0.67
<i>Peuterspeelzaal</i>								
Bestaansduur	17	25.5	(12.13)	19	24.0	(13.32)	-0.35	-0.12

Noot: *d* = Cohen's *d*. psz = peuterspeelzaal

^a deze ratio staat gelijk aan 7.7 kinderen per staflid; ^b deze ratio staat gelijk aan 5.6 kinderen per staflid

* $p < .05$, ** $p < .001$

3.3.1 *Proceskwaliteit in relatie tot structurele kenmerken van de peuterspeelzalen*

Tabel 13 geeft een overzicht van structurele kenmerken in relatie met de NCKO-interactievaardigheden en algemene proceskwaliteit (ECERS-R). Er is een significant positief verband ($r = .23$) gevonden tussen het aantal ervaringsjaren in de peuterspeelzaal en de vaardigheid *ontwikkelingsstimulering*. Met andere woorden: meer ervaringsjaren gaat samen met hogere scores op *ontwikkelingsstimulering*. Verder is er een significant verband gevonden tussen de opleiding van pedagogisch medewerkers en de vaardigheid *structureren en grenzen stellen*: een lagere opleiding hangt samen met hogere scores op deze vaardigheid. Beide verbanden zijn weliswaar significant, maar zwak te noemen. De overige verbanden tussen proceskwaliteit en structurele kenmerken zijn niet significant.

Tabel 13. *Correlaties NCKO-Interactievaardigheden en ECERS-R met structurele kwaliteit*

	NCKO-Interactieschalen					ECERS-R	
	SR	RA	SG	PU	OS	BI	Totaal
<i>Pedagogisch medewerk(st)er</i>							
<i>(N = 79)</i>							
Leeftijd	-.02	-.01	-.05	-.02	-.05	.03	.18
Ervaringsjaren in peuterspeelzaal	.03	.08	.05	.13	.23*	.21	.05
Ervaringsjaren in groep	-.04	-.10	-.08	.14	.22	-.08	-.17
Omvang aanstelling (uren)	.07	-.10	-.00	-.05	.03	-.18	.02
Opleiding	-.12	.15	-.26*	-.10	-.10	-.11	-. ^a
<i>Groep (N = 52)</i>							
Groepsgrootte	.25	.18	.11	.15	.00	-.03	.05
Kind-staf ratio ^a	.02	.07	.07	-.02	.12	.22	.01

Noot: SR = Sensitieve responsiviteit, RA = Respect voor autonomie, SG = Structureren en grenzen stellen, PU = Praten en uitleggen, BI = Begeleiden van interacties. Correlaties voor opleiding zijn Spearman Rho correlaties. Overige correlaties zijn Pearson correlaties.

^a De correlatie tussen ECERS-R en opleiding kon niet worden uitgevoerd omdat een gemiddelde opleidingsniveau van de pm-ers per groep niet kan worden berekend.

* $p < .05$, ** $p < .01$

4. Conclusies en aanbevelingen

4.1 Belangrijkste conclusies

In dit rapport worden de resultaten van de eerste landelijke meting over pedagogische kwaliteit met het NCKO-instrumentarium in Nederlandse peuterspeelzalen, gepresenteerd. De belangrijkste conclusies op basis van de landelijke peiling in peuterspeelzalen in 2013 zijn de volgende:

Algemene proceskwaliteit

Een conclusie op basis van de uitkomsten van de peiling in peuterspeelzaalgroepen in 2013 is dat bijna alle bezochte groepen (96%) matig scoren op de totaalscore voor algemene proceskwaliteit. Het onderdeel *Activiteiten* laat de meeste onvoldoendes zien (54%) en voor deze subschaal werden geen groepen aangetroffen die in de categorie *goed* vielen. De subschaal *Programma* bevatte het meeste aantal groepen in de categorie *goed* (46%).

In een vergelijking tussen reguliere peuterspeelzaalgroepen en peuterspeelzaalgroepen met VVE zijn er geen verschillen in algemene proceskwaliteit aangetroffen. De VVE-groepen scoren alleen beduidend beter op het item *Boeken*. In deze groepen zijn meer boeken aanwezig die toegankelijk zijn voor kinderen en ook worden meer taalactiviteiten ondernomen.

In vergelijking met de peiling van de kwaliteit van de peutergroepen in kinderdagverblijven in 2012 met de kwaliteit van de peuterspeelzalen is de kwaliteit van peuterspeelzaalgroepen relatief lager op de *Totaalscore* voor algemene proceskwaliteit en voor de subschalen *Programma* en *Activiteiten*. Voor de subschaal *Activiteiten* betekent dit dat peuterspeelzaalgroepen minder goed materialen en activiteiten aanbieden die gericht zijn op onder andere: *muziek en beweging; blokken; zand en water; rekenen en cijfers* en *natuur/wetenschap* dan peutergroepen in kinderdagverblijven. Bij de subschaal *Programma* wordt onder meer gelet op de balans tussen actief en rustig spel, binnen- en buitenactiviteiten en de individuele behoefte van kinderen. Peutergroepen uit kinderdagverblijven scoren hier relatief hoger op. Er zijn geen verschillen in algemene proceskwaliteit gevonden tussen peuterspeelzaalgroepen uit een grote gemeente en peuterspeelzalen uit een kleine gemeente.

Interactievaardigheden

Voor wat betreft de interactievaardigheden van de medewerkers in peuterspeelzalen was er duidelijk verschil te zien tussen de scores op de basale vaardigheden (*Sensitieve responsiviteit, Respect voor autonomie, Structureren en grenzen*) en de scores op educatieve vaardigheden (*Praten en uitleggen, Ontwikkelingsstimulering en Begeleiden van interacties*). Op basale vaardigheden werden gemiddeld voldoende tot goede scores behaald maar voor de educatieve vaardigheden waren deze gemiddeld matig tot onvoldoende. Een onvoldoende niveau is weinig geobserveerd voor de basale

vaardigheden. Bij de vaardigheden *Ontwikkelingsstimulering* en *Begeiden van interacties* waar de scores het laagst waren, kwamen onvoldoendes daarentegen in de overgrote meerderheid voor.

In vergelijking tussen reguliere peuterspeelzaalgroepen en peuterspeelzaalgroepen met VVE zijn er *geen* verschillen gevonden tussen de interactievaardigheden van medewerkers van reguliere peuterspeelzaalgroepen en de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers uit VVE-groepen.

In vergelijking met de peiling van de kwaliteit van de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers in peutergroepen in kinderdagverblijven in 2012 met de kwaliteit van de interactievaardigheden van medewerkers in peuterspeelzalen is er op één vaardigheid een significant verschil gevonden. Pedagogisch medewerkers in peutergroepen in kinderdagverblijven scoren significant hoger op het *Begeiden van interacties* tussen kinderen dan medewerkers in peuterspeelzalen.

Voor wat betreft de vergelijking op dit gebied tussen medewerkers in peuterspeelzalen uit een grote gemeente en medewerkers in peuterspeelzalen uit een kleine gemeente is er alleen een verschil voor de vaardigheid *Praten en uitleggen* waargenomen. Medewerkers in peuterspeelzalen in een kleine gemeente zijn hier beter in dan pedagogisch medewerkers in peuterspeelzalen in een grote gemeente.

Structurele kwaliteit

Pedagogisch medewerkers in peuterspeelzaalgroepen zijn gemiddeld 10 jaar ouder dan pedagogisch medewerkers in peutergroepen in kinderdagverblijven. Pedagogisch medewerkers in peutergroepen in kinderdagverblijven hebben gemiddeld een twee keer zo grote aanstelling als pedagogisch medewerkers in peuterspeelzaalgroepen. Dit is niet verwonderlijk gezien het feit dat peuterspeelzaalgroepen kortere openingstijden hebben en minder dagen per week opvang aanbieden dan peutergroepen in kinderdagverblijven.

In vergelijking tussen reguliere peuterspeelzaalgroepen en peuterspeelzaalgroepen met VVE is er een significant verschil voor staf-kindratio geobserveerd. In reguliere peuterspeelzaalgroepen is het aantal kinderen per pedagogisch medewerker groter dan in VVE-groepen.

Relatie proceskwaliteit en structurele kenmerken

Het aantal ervaringsjaren van de medewerker in de peuterspeelzaal hangt samen met de interactievaardigheid *Ontwikkelingsstimulering*: meer ervaringsjaren gaan samen met hogere scores op deze vaardigheid. Deze bevinding kan er op duiden dat pedagogisch medewerkers ‘al doende’ zich verbeteren op deze vaardigheid. Verder is er een significant verband gevonden tussen de opleiding van pedagogisch medewerkers en de vaardigheid *structureren en grenzen stellen*: een lagere opleiding hangt samen met hogere scores op deze vaardigheid.

4.2 Discussie en aanbevelingen

De resultaten van deze landelijke peiling van de opvang voor 2- tot 4-jarigen in Nederlandse peuterspeelzalen maken duidelijk welke onderdelen van de pedagogische kwaliteit relatief sterk zijn en welke (nog) relatief zwak zijn en daarmee het meest in aanmerking komen voor verbetering. Een vervolgvraag, die buiten het bestek van dit rapport ligt, is welke maatregelen en aanpakken het meest effectief zijn om verbetering te bewerkstelligen.

In stappen waarvan de laatste in 2017 zal plaats vinden wordt toegewerkt naar dezelfde kwaliteitseisen voor peuterspeelzalen en kinderopvang en worden zij geïntegreerd in één stelsel. In de Kamerbrief ‘Een betere basis voor peuters’ (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2013) wordt aangegeven dat het kabinet streeft naar een kwaliteitsverhoging voor de reguliere kinderopvang en het peuterspeelzaalwerk met onder andere een accent op het stimuleren van kinderen in hun ontwikkeling. Om kinderen te stimuleren in hun ontwikkeling is het nodig dat de ruimte, inrichting, materialen en het programma op de groepen toereikend zijn. Een mogelijke verklaring voor de bevinding dat peuterspeelzaalgroepen relatief lager scoren dan peutergroepen in de kinderopvang op de *Totaalscore* voor algemene proceskwaliteit en voor de subschalen *Programma* en *Activiteiten* zou te maken kunnen hebben met het beschikbare budget. In dit onderzoek zijn hier geen gegevens over verzameld waardoor er niet kan worden nagegaan of peuterspeelzalen over minder middelen beschikken voor de aanschaffing van spelmateriaal en meubilair dan peutergroepen in kinderdagverblijven.

In de brief wordt onderstreept dat er van pedagogisch medewerkers wordt verwacht dat zij kinderen op een goede manier betrekken, interacties met en tussen kinderen stimuleren en kinderen op diverse manieren ondersteunen en uitdagen. Dit vergt specifieke vaardigheden en kennis van pedagogisch medewerkers en daarvoor is scholing en goede ondersteuning op de werkvloer van belang (zie Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2013, pagina 5). Zowel de resultaten van de huidige peiling in peuterspeelzalen als van de resultaten van de peiling van de kinderdagopvang in 2012 (Fukkink et al., 2012) wijzen op het belang van een gerichte en brede ontwikkeling van de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers. Waar de basale vaardigheden in zowel de peuterspeelzalen als peutergroepen in de kinderopvang worden beheerst door de medewerkers, blijven de meer ‘educatieve’ vaardigheden achter. Overigens valt op dat, ook bij de basale vaardigheden, bij zowel peuterspeelzaalgroepen als peutergroepen in kinderdagverblijven lage kwaliteit toch wordt geobserveerd. De lager geobserveerde kwaliteit van de basale interactievaardigheden en het gemiddeld lagere niveau bij de educatieve interactievaardigheden laten zien dat in zowel peuterspeelzaalgroepen als peutergroepen in kinderdagverblijven, effectieve (na)scholing essentieel is.

Het Ministerie van SZW heeft in samenwerking met het Agentschap, via Bureau Kwaliteit Kinderopvang (BKK, 2013) een speciale call uitgezet om een landelijk dekkend aanbod te realiseren met een klein aantal aanbieders voor het verbeteren van taal- en interactievaardigheden van pedagogische medewerkers; speciale aandacht is er voor ‘evidence-based’ methodieken die bewezen effectief zijn.

Verder valt op dat de pedagogische kwaliteit in VVE-groepen nauwelijks verschilt van de kwaliteit in reguliere groepen. Het opvallend ontbreken van een significant verschil tussen reguliere groepen en groepen met VVE laat zien dat het gevoerde VVE-beleid niet uit de verf komt in de praktijk. Dit is opvallend omdat hierin fors is geïnvesteerd in de afgelopen jaren van overheidswege met landelijke programma's. De vraag is echter in hoeverre de gelden ook terecht zijn gekomen bij de betrokken groepen van dit onderzoek. Dit onderzoek laat noch een verschil zien in algemene proceskwaliteit, noch bij de interactievaardigheden van de staf, inclusief ontwikkelingsstimulering; het enige verschil is dat er op VVE-locaties gemiddeld meer boeken zijn dan in de reguliere peuterspeelzaal. Ook andere uitkomsten uit onderzoek van Nederlandse bodem laten – met andere meetinstrumenten – weinig verschil zien in de vaardigheden van de medewerkers in hun omgang met kinderen in reguliere voorschoolse centra en voor- en vroegschoolse educatie (Van Schooten & Slegers, 2009; Veen, Heurter, & Van der Veen, 2013). Deze NCKO-studie levert daarmee opnieuw evidentie op voor een voorschoolse sector die – ondanks historische en beleidsmatige verschillen tussen reguliere peuterspeelzalen, peuterspeelzalen met VVE en kinderdagverblijven – opvallend gelijkwaardig is in pedagogisch opzicht.

Referenties

- Buitenhek, E. (2014). *Peuterspeelzaalwerk NL: facts & figures 2014. Feitsenonderzoek ter voorbereiding op "een betere basis voor peuters"*. Utrecht: Buitenhek Management & Consult.
- Bureau Kwaliteit Kinderopvang (BKK), 2013. *Kwaliteitsimpuls 2013-2016: focus, effectiviteit en verbinding*. Utrecht: Bureau Kwaliteit Kinderopvang.
- De Kruif, R.E.L., Vermeer, H.J., Fukkink, R.G., Riksen-Walraven, J.M.A., Tavecchio, L.W.C., Van IJzendoorn, M.H., & Van Zeijl, J. (2007). *De nationale studie pedagogische kwaliteit kinderopvang: Eindrapport Project 0 en 1*. Amsterdam: NCKO.
- De Kruif, R.E.L., Riksen-Walraven, J.M.A., Gevers Deynoot-Schaub, M.J.J.M., Helmerhorst, K.O.W., Tavecchio, L.W.C., & Fukkink, R.G. (2009). *Pedagogische kwaliteit van de opvang voor 0- tot 4-jarigen in Nederlandse kinderdagverblijven in 2008*. Amsterdam/Nijmegen: NCKO.
- Fukkink, R.G., Helmerhorst, K., Gevers Deynoot-Schaub, M., De Kruif, R.E.L., Tavecchio, L.W.C., & Riksen-Walraven, M. (2011). *Pedagogische kwaliteit van de kinderopvang en de ontwikkeling van jonge kinderen: Een longitudinale studie*. Amsterdam: NCKO.
- Fukkink, R.G., Gevers Deynoot-Schaub, M.J.J.M., Helmerhorst, K.O.W., Bollen, I., & Riksen-Walraven, M. (2013). *Pedagogische kwaliteit van de kinderopvang voor 0-4jarigen in de Nederlandse kinderdagverblijven in 2012*. Amsterdam: NCKO
- Gevers Deynoot-Schaub, M.J.J.M., & Riksen-Walraven, J.M.A. (2002). Kwaliteit onder druk: De kwaliteit van opvang in Nederlandse kinderdagverblijven in 1995 en 2001. *Pedagogiek: Wetenschappelijk Forum voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs*, 22 (2), 109-125.
- Gevers Deynoot-Schaub, M.J.J.M., & Riksen-Walraven, J.M.A. (2005). Childcare under pressure: The quality of Dutch Centers in 1995 and 2001. *The Journal of Genetic Psychology*, 66, 280-296.
- Gevers Deynoot-Schaub, M.J.J.M., Fukkink, R.G., Riksen-Walraven, J.M.A., De Kruif, R.E.L., Helmerhorst, K.O.W., & Tavecchio, L.W.C. (2009). *De NCKO-Kwaliteitsmonitor*. Amsterdam: NCKO.
- Harms, T., Clifford, R. M., & Cryer, D. (1989). *Early Childhood Environment Rating Scale-Revised*. New York: Teachers College Press.
- Harms, T., Cryer, D., & Clifford, R.M. (2003). *Infant/Toddler Rating Scale-Revised*. New York: Teachers College Press.
- Helmerhorst, K.O.W., Riksen-Walraven, J.M., Vermeer, H.J., Fukkink, R.G., & Tavecchio, L.W.C. (2014). Measuring the interactive skills of caregivers in child care centers: Development and validation of the caregiver interaction profile scales. *Early Education & Development*, 25(5), 770-790.
- Ministerie van Sociale zaken en Werkgelegenheid (2013). *Een betere basis voor peuters*. Den Haag.
- Riksen-Walraven, M. (2004). Pedagogische kwaliteit in de kinderopvang: doelstellingen en kwaliteitscriteria. In M.H. van IJzendoorn, L.W.C. Tavecchio, & J.M.A. Riksen-Walraven (Red.). *De kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang* (pp. 100-123). Amsterdam: Boom.
- Van Schooten, E., & Slegers, P., (2009). *Onderzoek naar de effectiviteit van VVE- en peuterspeelzalen in Oosterhout en Den Bosch*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

- Van IJzendoorn, M.H., Tavecchio, L. W. C., Verhoeven, M. J. E., Reiling, E. J., & Stams, G. J. J. (1996). De kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang. *Nederlands Tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs*, 12, 286-313.
- Van IJzendoorn, M.H., Tavecchio, L. W. C., Stams, G. J. J., Verhoeven, M. J. E., & Reiling, E. J. (1998). Quality of center day care and attunement between parents and caregivers: Center day care in cross-national perspective. *The Journal of Genetic Psychology*, 159, 437-454.
- Veen, A., Heurter, A., & Van der Veen, I. (2013). *Kwaliteit van peuterspeelzalen*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Vermeer, H.J., Van IJzendoorn, M.H., De Kruif, R.E.L., Fukkink, R.G., Tavecchio, L.W.C., Riksen-Walraven, J.M.A., & Van Zeijl, J. (2005). *Kwaliteit van Nederlandse kinderdagverblijven: Trends in kwaliteit in de jaren 1995-2005*. Amsterdam: NCKO.
- Vermeer, H.J., Van IJzendoorn, M.H., De Kruif, R.E.L., Fukkink, R.G., Tavecchio, L.W.C., Riksen-Walraven, J.M.A., & Van Zeijl, J. (2008). Child care in the Netherlands: Trends in quality over the years 1995-2005. *The Journal of Genetic Psychology*, 169, 360-385.

Bijlage 1. Overzicht ECERS-R subschalen die gebruikt worden in het NCKO-instrument

Ruimte en Meubilering

1. Binnenruimte
2. Meubilering voor verzorging, spel, ontwikkeling
3. Meubilering voor ontspanning en comfort
4. Indeling van de ruimte voor spel
5. Ruimte voor privacy
6. Kindgerichte aankleding van de ruimte
7. Ruimte voor actief lichamelijk spel
8. De speeluitrusting voor actief lichamelijk spel

Taal-Redeneren (Taal)

15. Boeken en platen

Activiteiten

19. Fijne motoriek
20. Knutselen
21. Muziek en beweging
22. Blokken
23. Zand/water
24. Rollenspel
25. Natuur/wetenschap
26. Rekenen/cijfers
- [27. Gebruik van TV, video, en/of computer]*
28. Bevorderen accepteren van verscheidenheid

Programma Structuur

34. Dagschema/dagindeling
35. Vrij spel
36. Groepstijd
- [37. Voorzieningen voor kinderen met een handicap]*

Zie de volgende pagina voor voorbeelden van enkele items

Enkele voorbeelden van indicatoren van verschillende items van de gebruikte subschalen:

3. Meubilering voor ontspanning en comfort

- Enige zachte meubilering toegankelijk voor kinderen (bijv. een deel van de speelruimte is van vloerbedekking of een kleed voorzien, kussens).
- Enig zacht speelgoed toegankelijk voor kinderen.
- Het knusse hoekje wordt niet gebruikt voor actief lichamelijk spel.
- Naast het knusse hoekje is er nog extra zachte meubilering toegankelijk voor kinderen (bijv. kussens in de huishoek, verschillende hoeken met tapijt, kamerbreed tapijt).

15. Boeken en platen

- Enige boeken toegankelijk voor kinderen (bijv. gedurende het vrije spel hebben kinderen genoeg boeken om conflicten te voorkomen).
- Dagelijks minimaal één receptieve taalactiviteit (luisteren en begrijpen) geïnitieerd door de staf (bijv. boeken voorlezen aan kinderen, verhalen vertellen, verhalen vertellen met flanelbord en flanelbordfiguren).
- Een brede selectie aan boeken is een substantieel deel van de dag toegankelijk.
- Enige aanvullende materialen voor taal worden dagelijks gebruikt.
- Boeken zijn georganiseerd in een leeshoek/boekenhoek.
- Sommige boeken zijn gerelateerd aan huidige groepsactiviteiten of een huidig thema (bijv. boeken van de bibliotheek over een jaargetijde).

22. Blokken

- Genoeg blokken en accessoires toegankelijk zodat tegelijkertijd minimaal twee kinderen onafhankelijk van elkaar een bouwwerk kunnen maken.
- Enige vloerruimte beschikbaar duidelijk bedoeld voor blokkenspel.
- Blokken en accessoires zijn geordend naar type.
- Er is een speciale blokkenhoek opgezet buiten de looproute, met opslagruimte en gepast bouwoppervlak (bijv. vlak kleed of ander stevig oppervlak).
- Minimaal twee typen blokken en een variëteit aan accessoires dagelijks toegankelijk (bijv. grote en kleine blokken; zelfgemaakte en gekochte blokken).

35. Vrij spel

- Enig vrij spel vindt dagelijks binnen en buiten plaats (als het weer het toelaat).
- Enig speelgoed, spelletjes en materialen voor het vrije spel van kinderen toegankelijk.
- Het toezicht is erop gericht om het vrije spel van kinderen te ondersteunen (bijv. staf helpt kinderen bij het verzamelen van het benodigde materiaal, helpt kinderen 'moeilijke' materialen te gebruiken).
- Het toezicht wordt gebruikt voor ontwikkelingsgerichte interactie (bijv. staf helpt kinderen bij het bedenken van eigen oplossingen voor conflicten, moedigen kinderen aan te praten over hun activiteiten, introduceren aan het spel gerelateerde concepten).

Bijlage 2. Toelichting op enkele statistische symbolen/afkortingen

<i>N</i>	Grootte van de steekproef, ofwel het aantal deelnemers (personen, groepen) waarop de statistische analyses zijn uitgevoerd
<i>Gem.</i>	Gemiddelde score in een steekproef
<i>sd</i>	Standaarddeviatie: een maat voor spreiding van de scores binnen een steekproef.
<i>d</i> , Cohen's <i>d</i>	Geeft de grootte van een effect of van het verschil tussen twee gemiddelden weer. Bij een <i>d</i> van .20 wordt gesproken van een klein effect (of een klein verschil), een <i>d</i> van .50 duidt op een matig groot effect, en een <i>d</i> van .80 duidt op een groot effect.
<i>p</i> -waarde	Wordt gebruikt om aan te geven of een effect (bv. een verschil of een samenhang tussen twee scores) aan het toeval te wijten kan zijn. Bij een <i>p</i> -waarde kleiner dan .05 ($p < .05$) is er minder dan 5% kans dat een effect op toeval berust en spreekt men (over het algemeen) van een statistisch significant effect
<i>ns</i>	Niet statistisch significant op het conventionele significantieniveau ($\alpha = .05$)